

35-2
320
ST. BARABASZ

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

CZĘŚĆ I i II

SPISZ i ORAWA

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

ST. BARABASZ

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

CZEŚĆ I i II

SPISZ I ORAWA

K S I A Ź N I C A - A T L A S

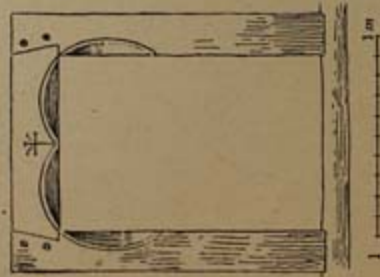
ZJEDNOCZONE ZAKŁADY KARTOGRAFICZNE I WYDAWNICZE

TOW. NAUCZ. SZKÓŁ ŚREDN. I WYŻSZ. SP. AKC.

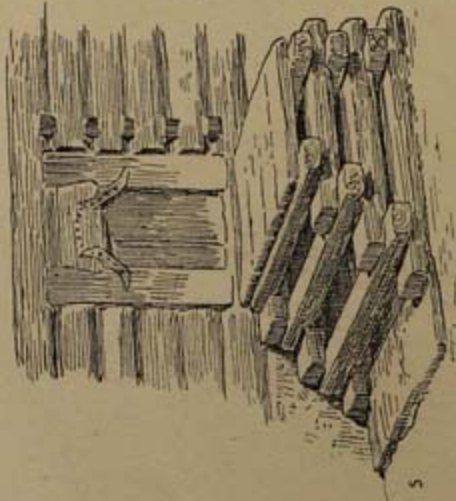
LWÓW — WARSZAWA

1928

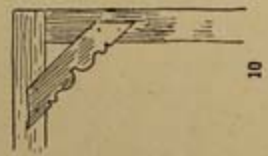
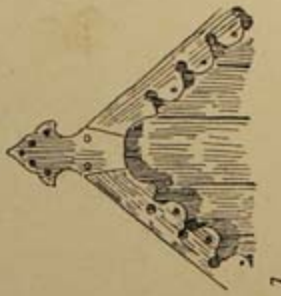
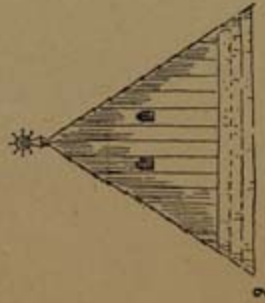
ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA I

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

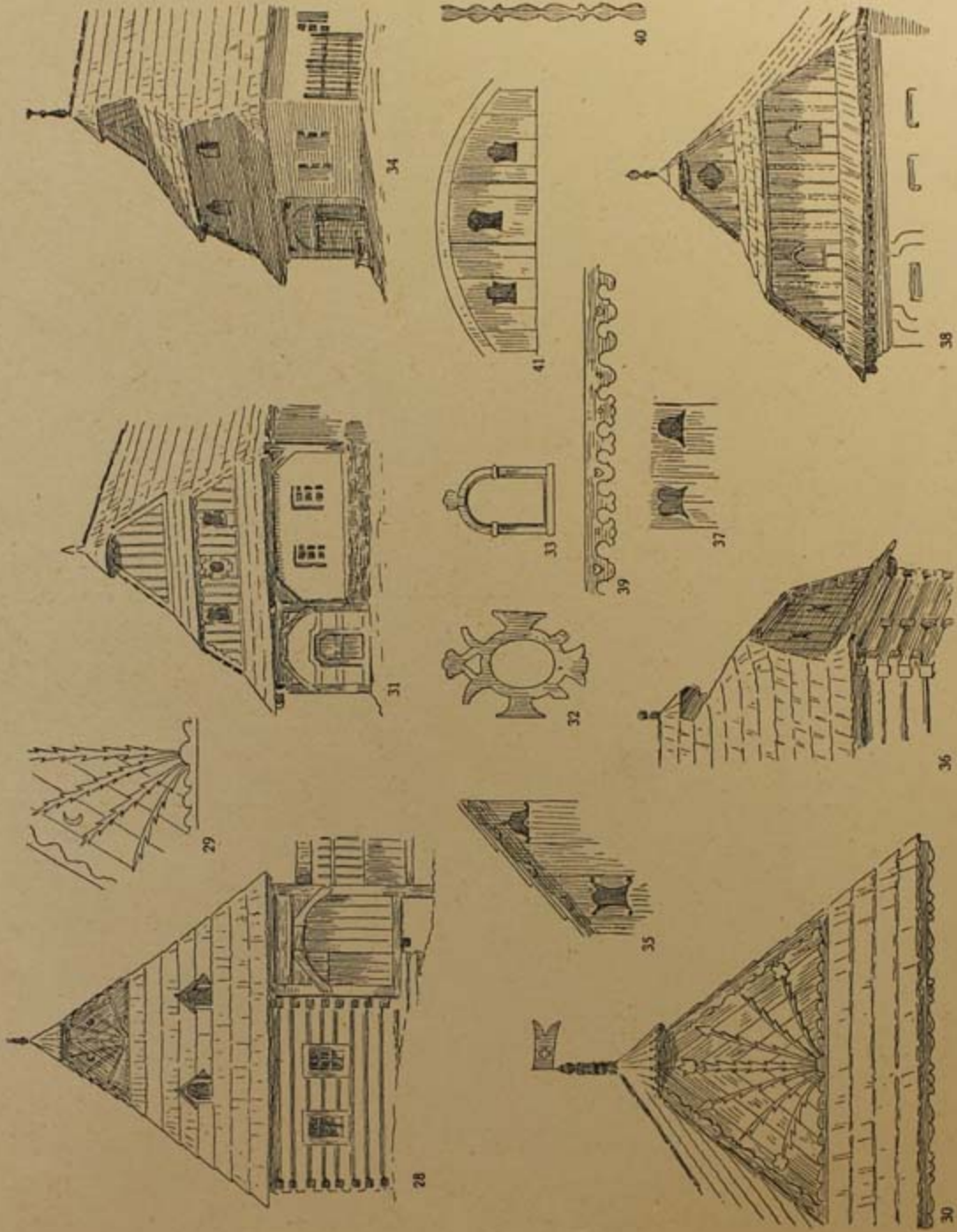
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA III

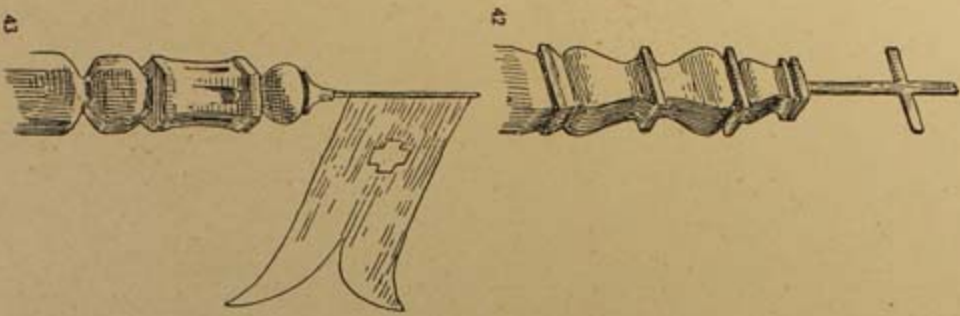

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

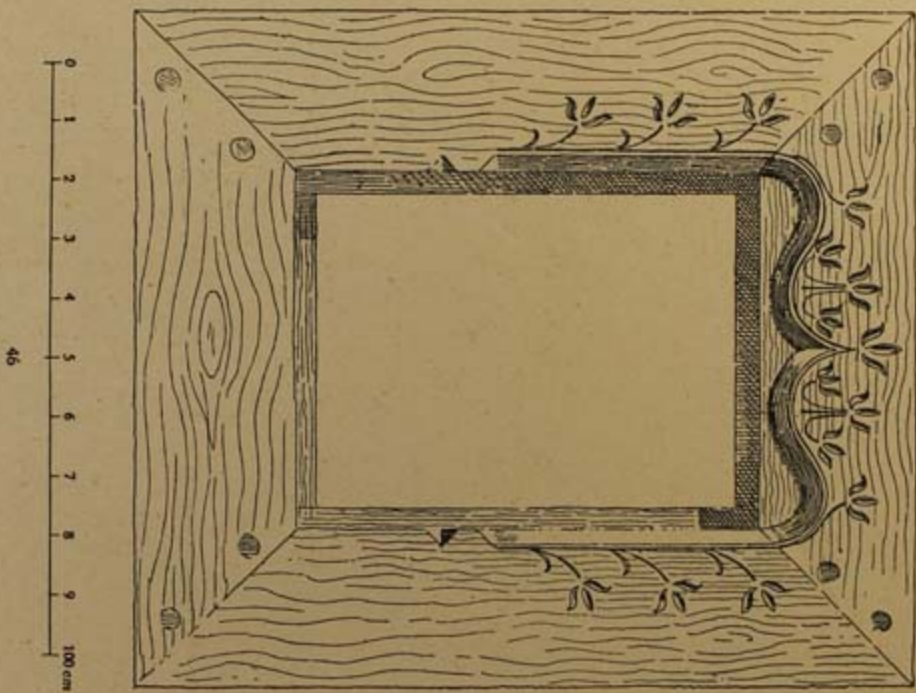
PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SPISZ

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

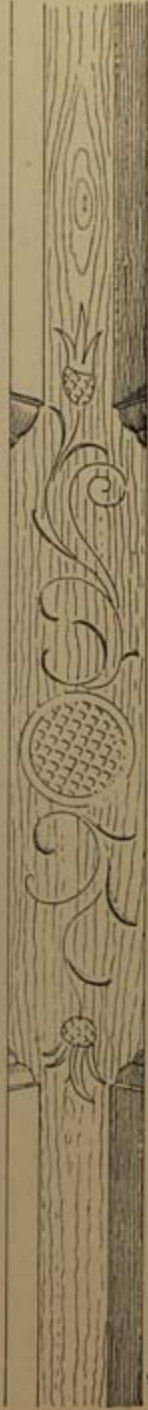
TABLICA IV

PEASANT ART IN POLAND

47

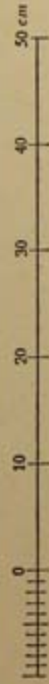
48

49

50

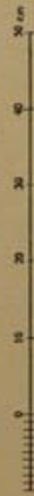

35

36

37

38

59

60

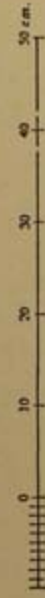

61

ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA IX

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

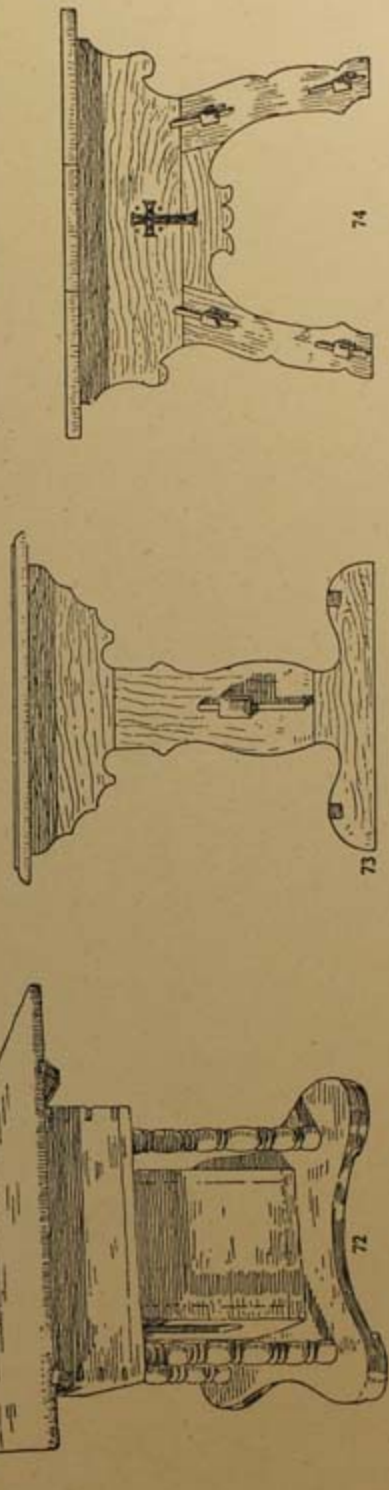
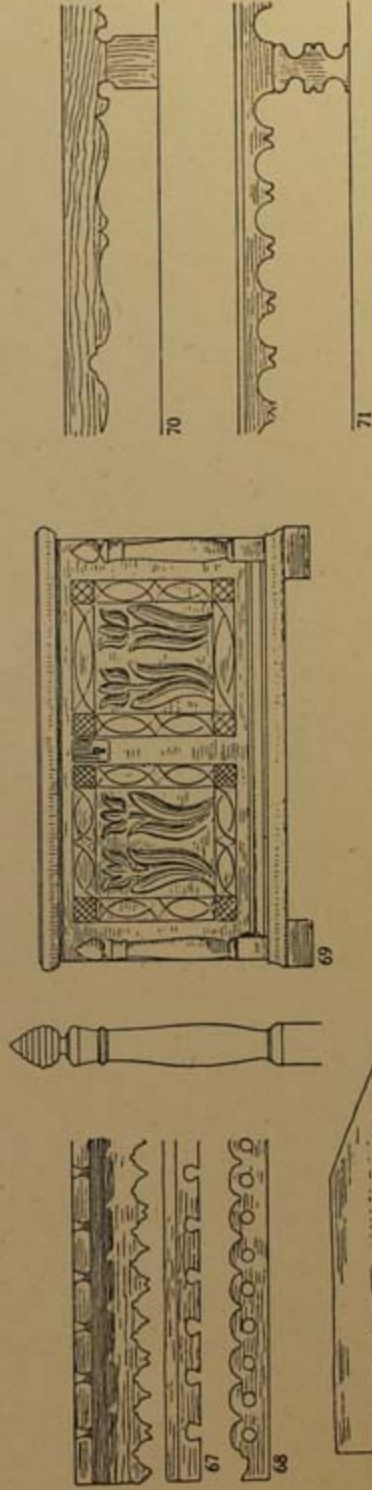
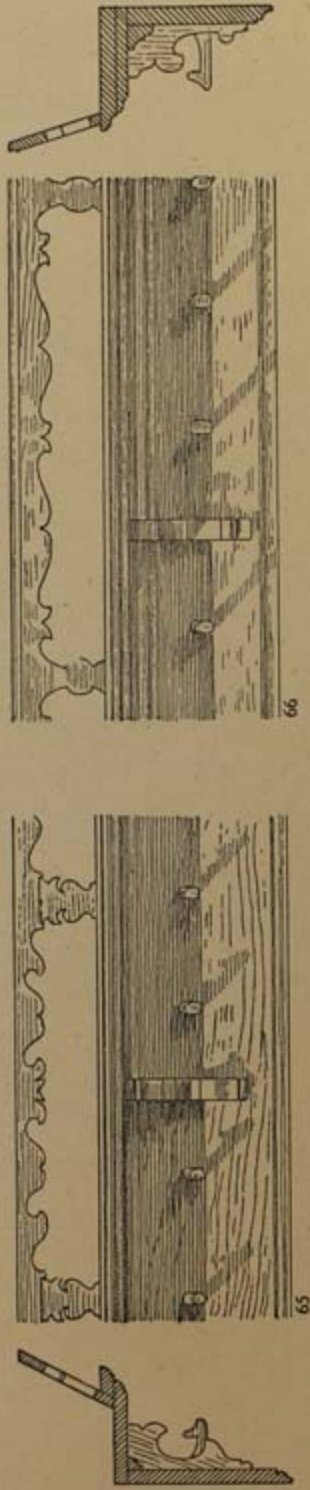
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA X

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

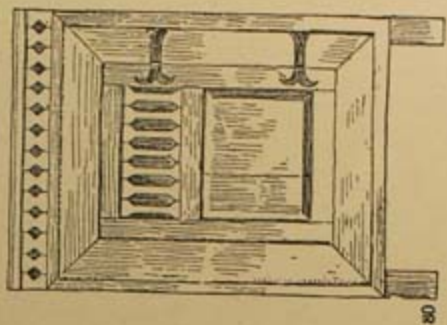
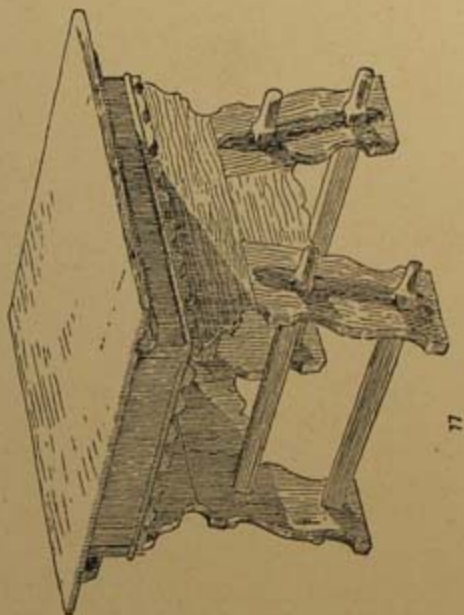
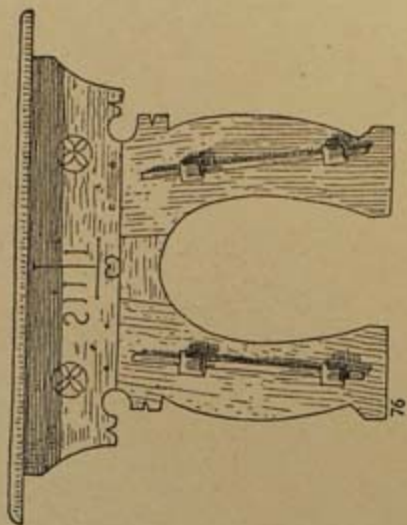
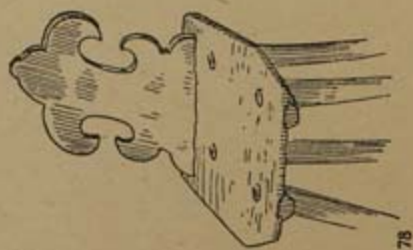
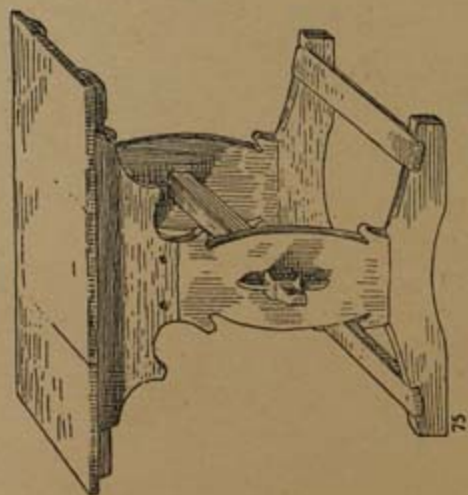
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA XI

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

SPISZ

TABLICA XII

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

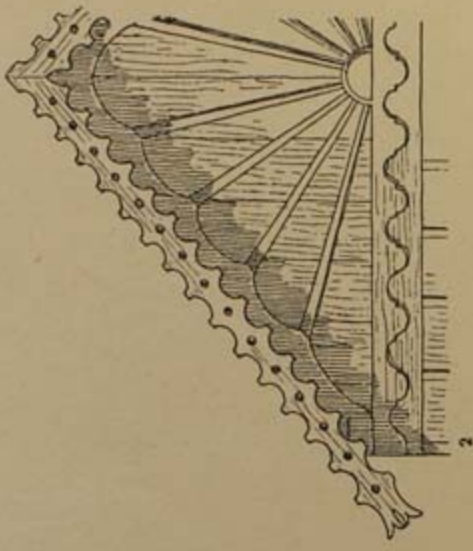
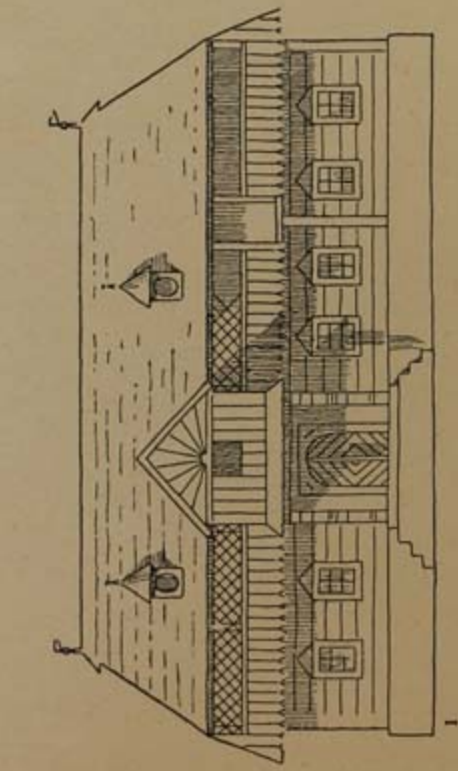
PEASANT ART IN POLAND

Sarnie, Dom. Kaprańka 7 1855.

ST. BARABASZ

ORAWA

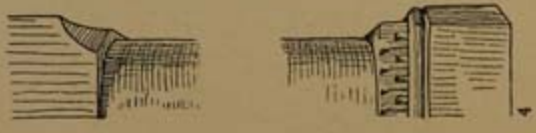
TABLICA I

strop ganku

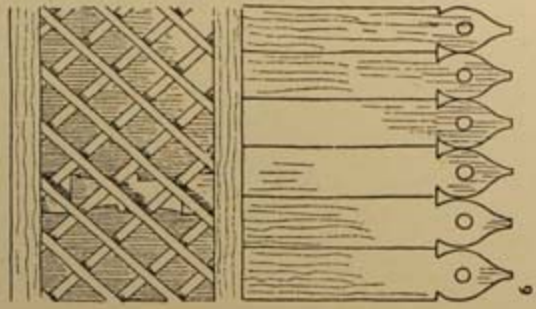
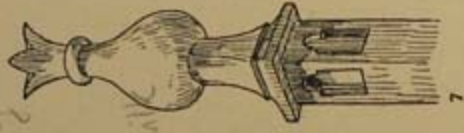
strop ganku

Sarnie

Pardubny

Podolski

strop ganku
wypile

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

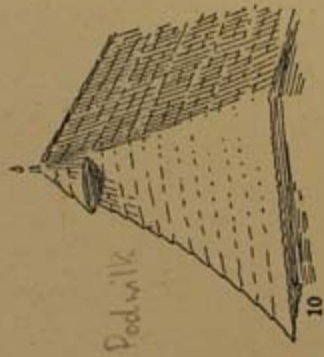
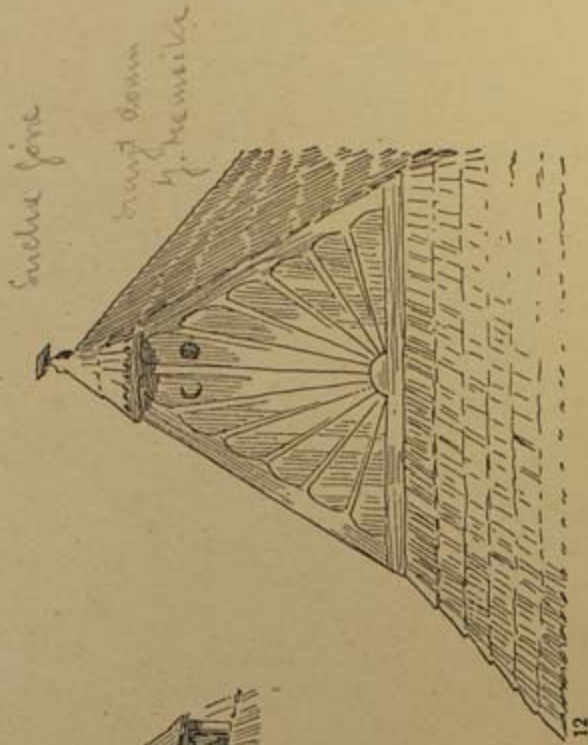
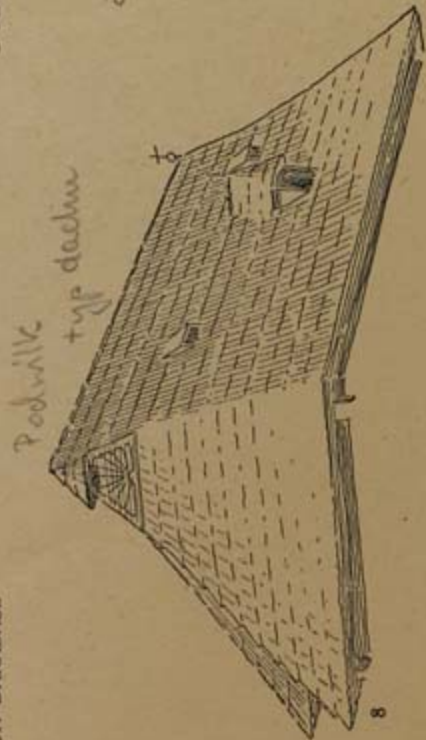
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA II

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

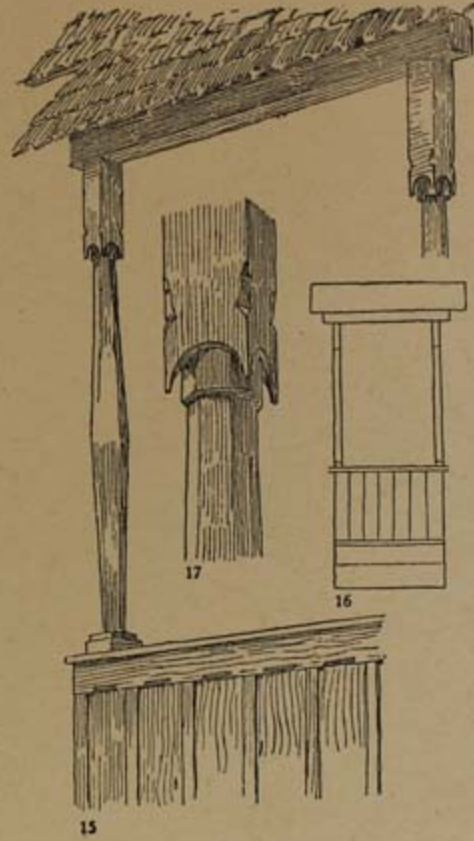
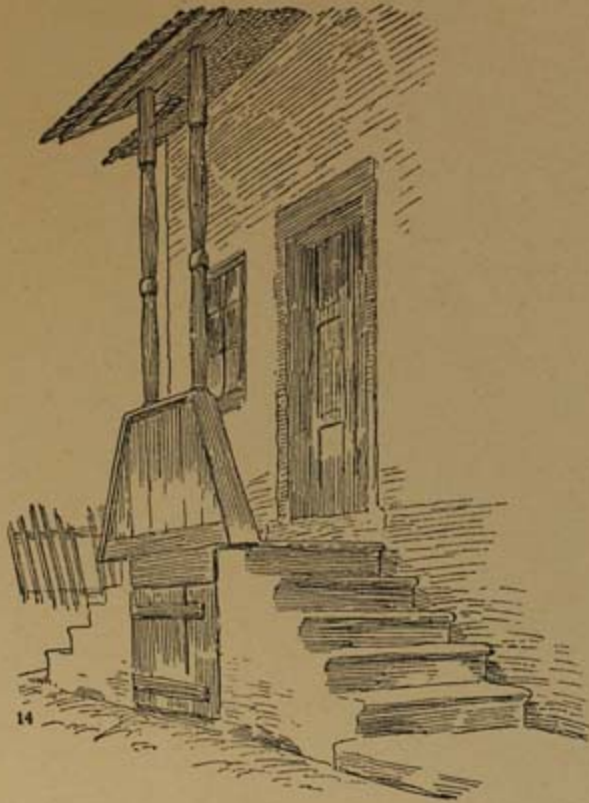
PEASANT ART IN POLAND

Twardonym - ganki

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA III

Twardosyn - Kościół emuntarny

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA IV

okno
presbiterium
z jednej strony
chwały

więzi głowne

wzrost
kamieniany

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

*Cimhowa
srope i podcienianu*

26

*Witanowe
dzwonnica*

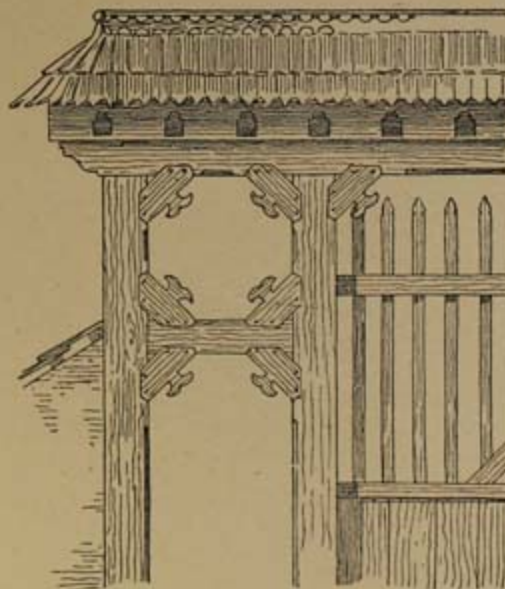

27

29

Witanowe - brama do domu lesnego

30

*Witanowe
wejście na cmentarz*

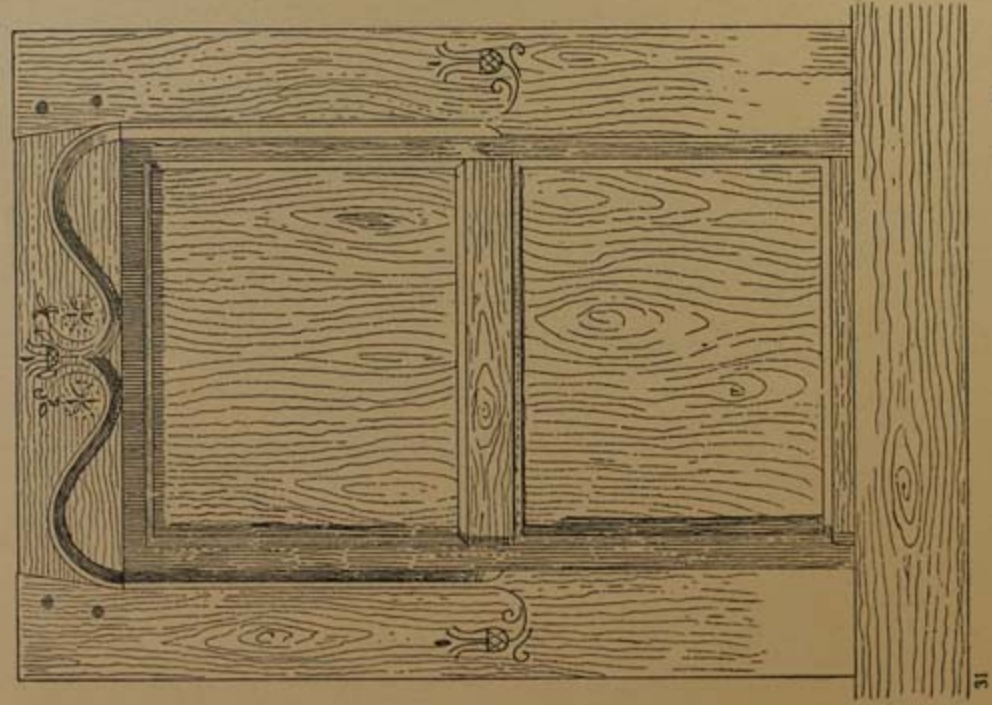
28

Sarvil. Dni wstępnie u J. Kapwiciele
(1859r.)

ST. BARBASZ

ORAWA

TABELICA VI

31

32

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

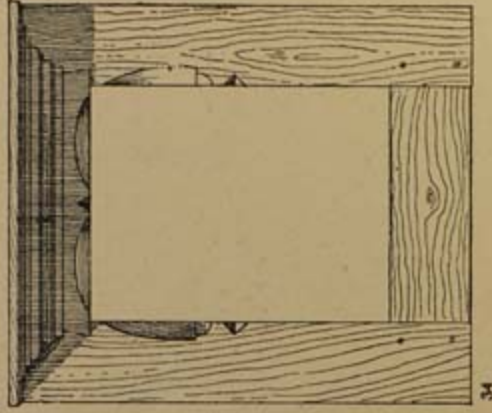
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

Podwilk
 Odwitek, Baum Nr 150
 H. Jablonowski

Sarwinie
 Orawa w J. Karpisichce

Wielki pólka
 okiennej w J. Karpisichce

Orawa
 Wielki pólka, mied
 okiennej w J. Karpisichce
 Wielki pólka, mied
 okiennej w J. Karpisichce

100 cm

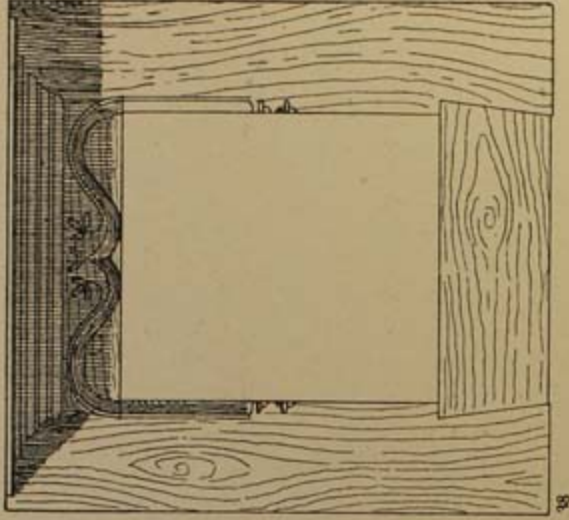
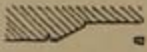
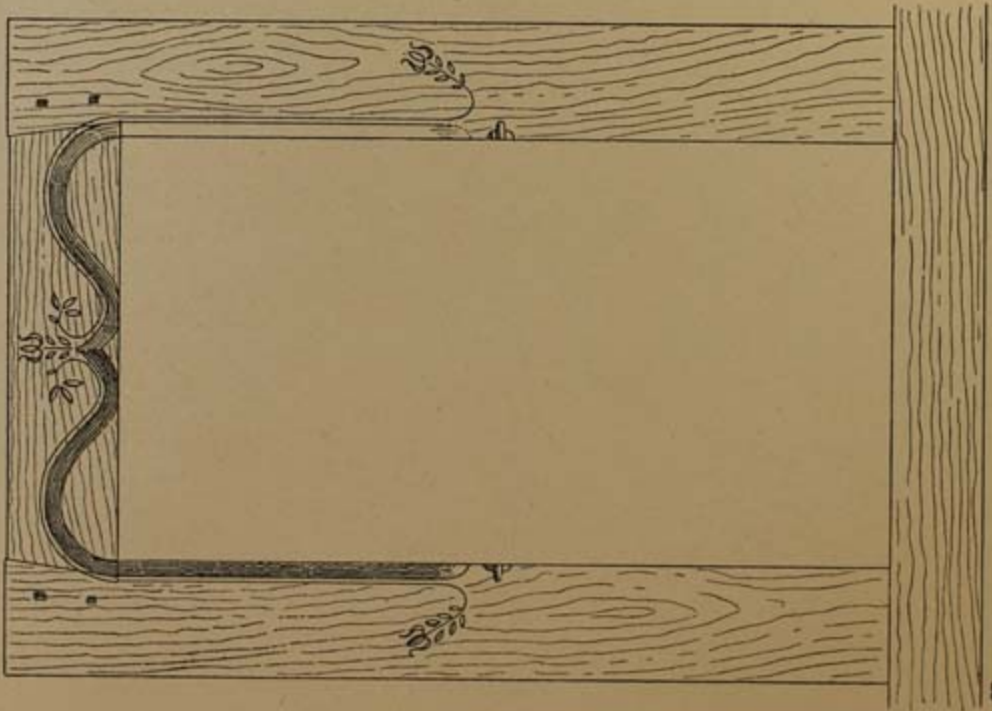

Orawka

ST. BARABASZ

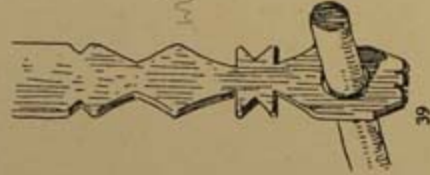
ORAWA

TABLICA VIII

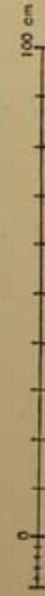

okno od wewnątrz

*okna wewnątrz
i profil*

winadła w przodniaku

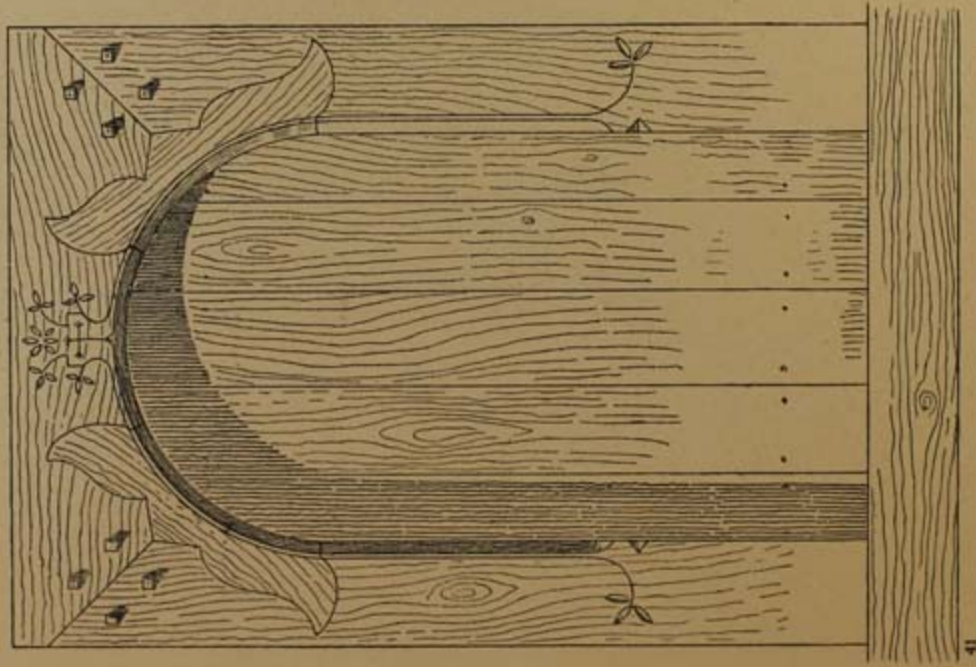
Rejs. Wyrost sosny

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

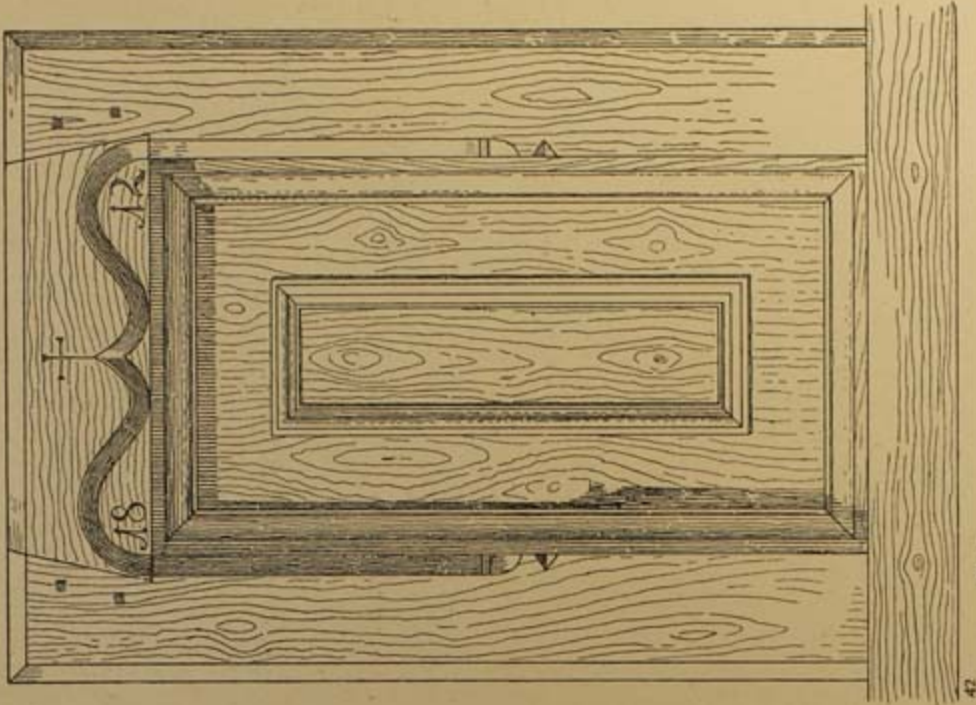
ST. BARABASZ

ORAWA

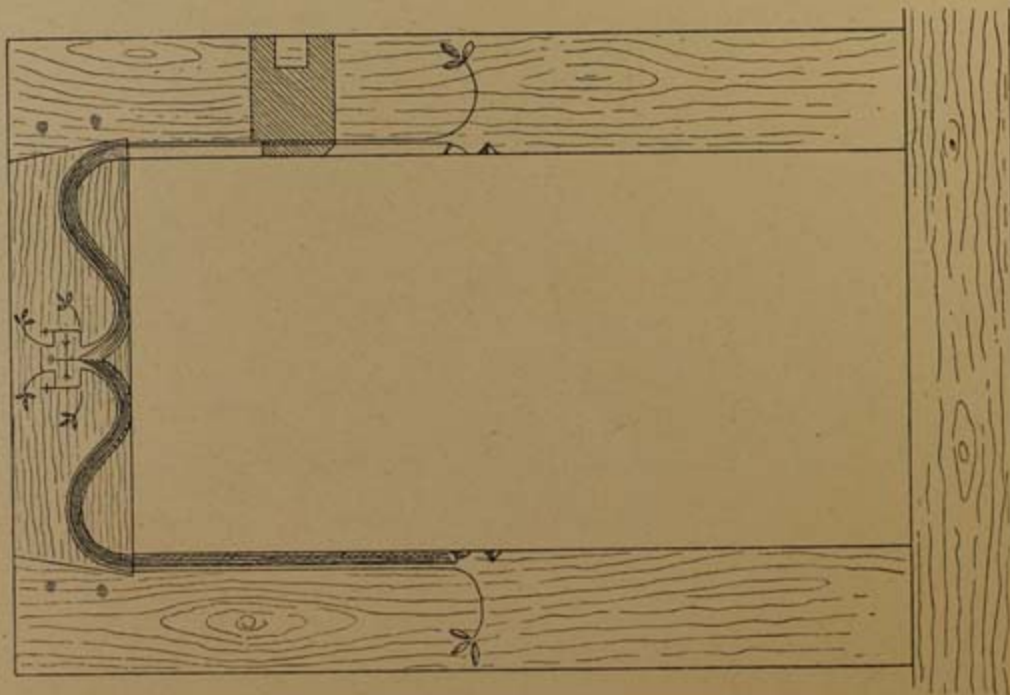
TABLICA IX

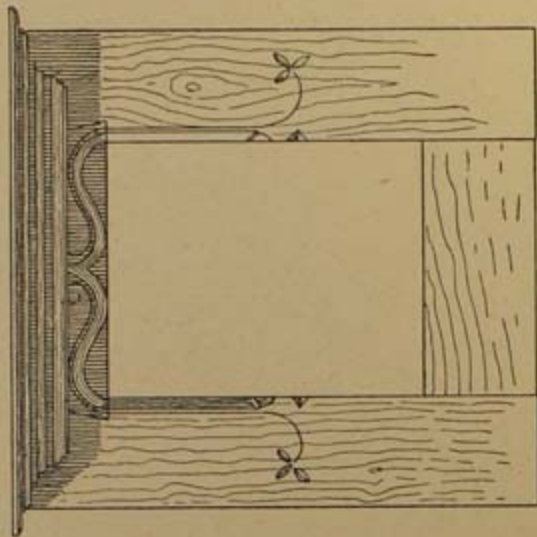
L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

44

45

46

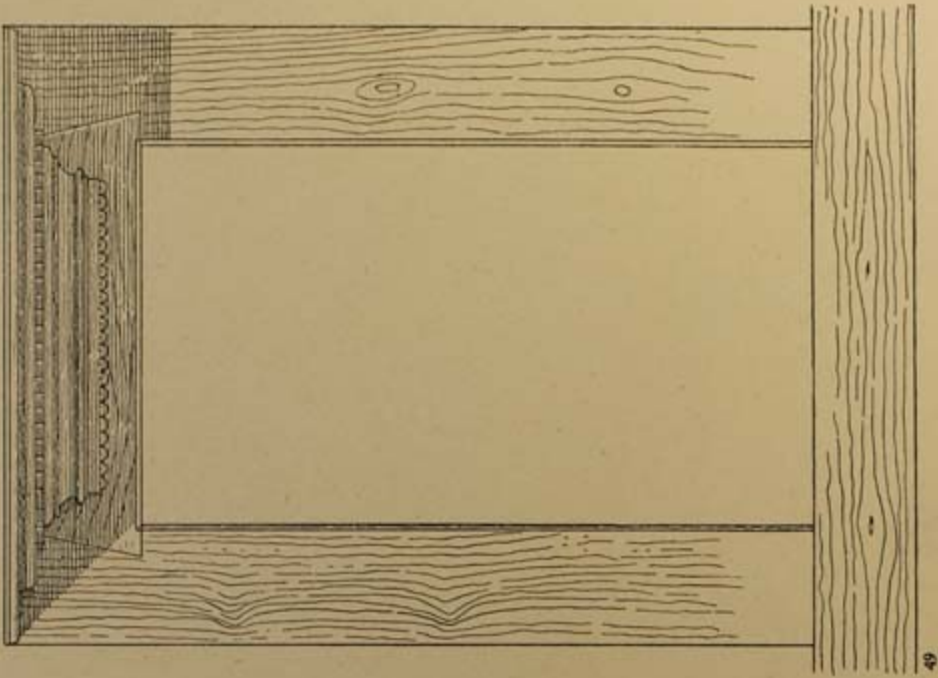
47

100 cm

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XI

0 100 cm

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

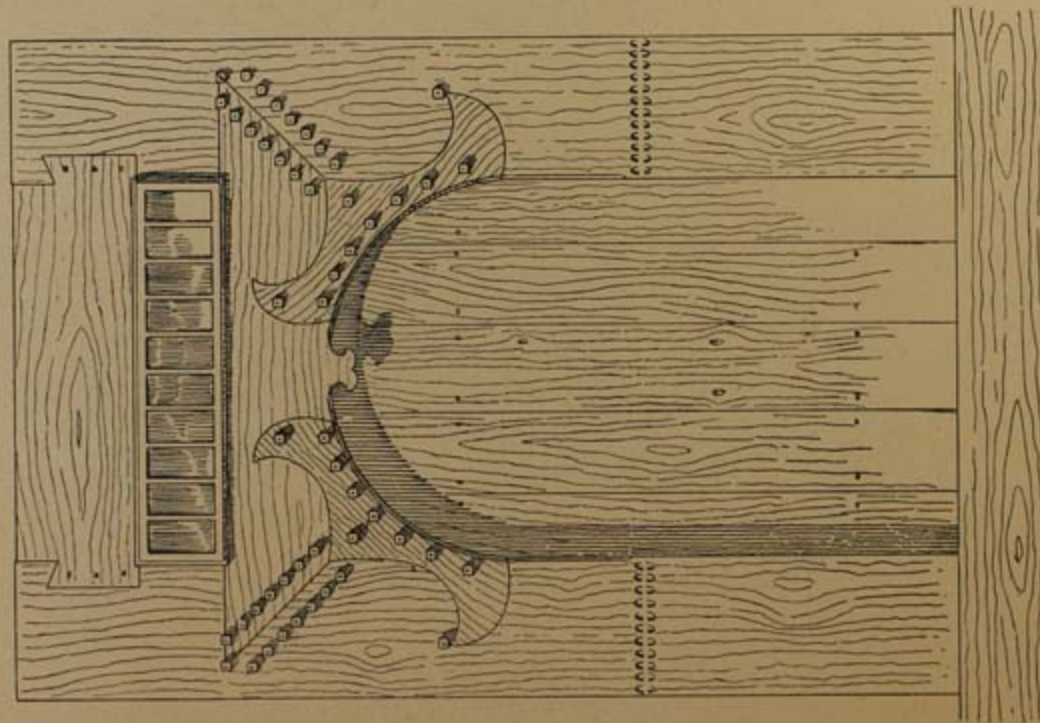
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XII

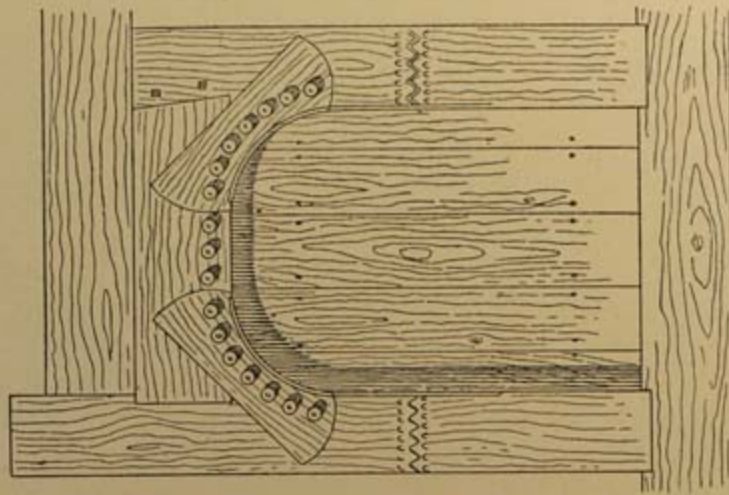

30

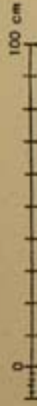
L'ART PAYSAN EN POLOGNE

52

51

100 cm

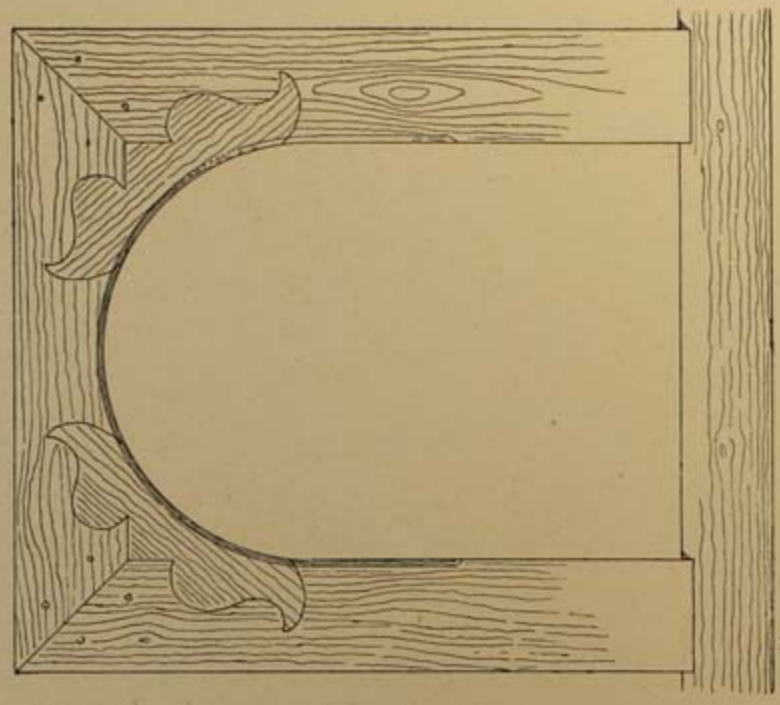
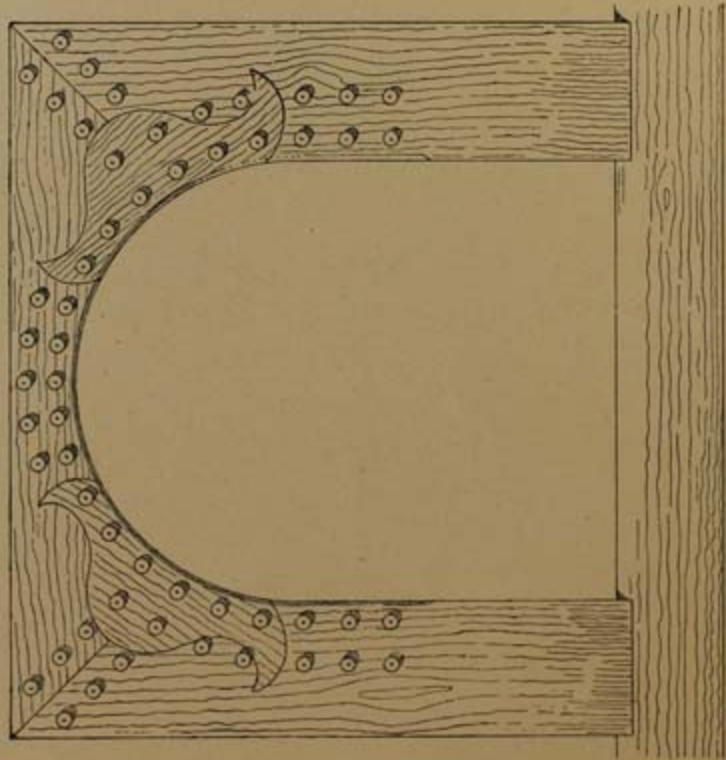
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

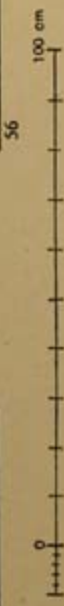
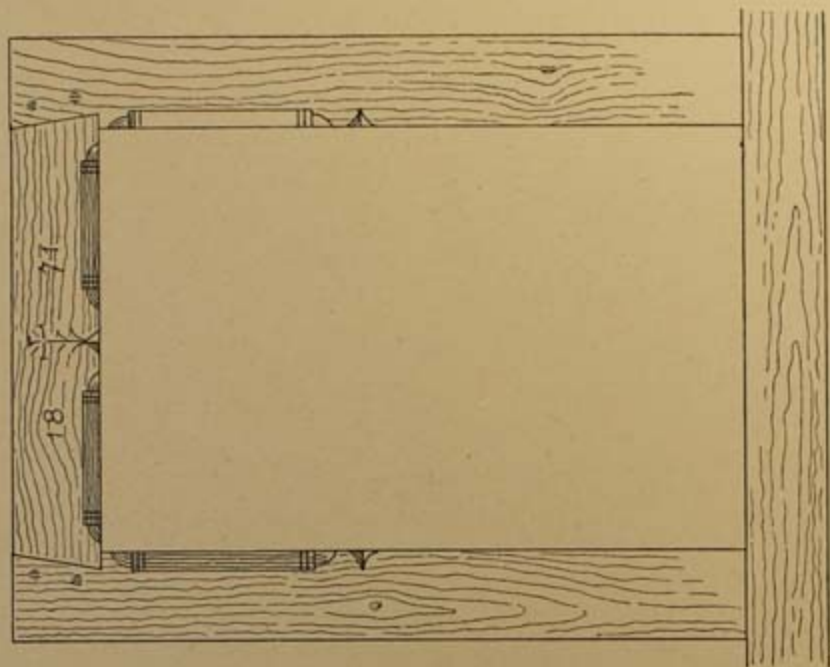
TABLICA XIII

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

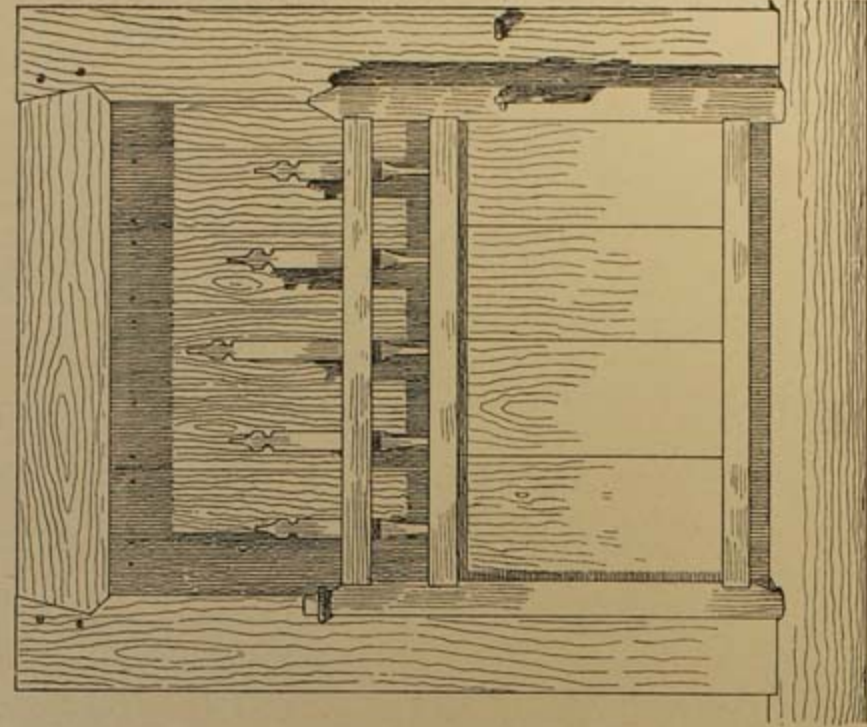
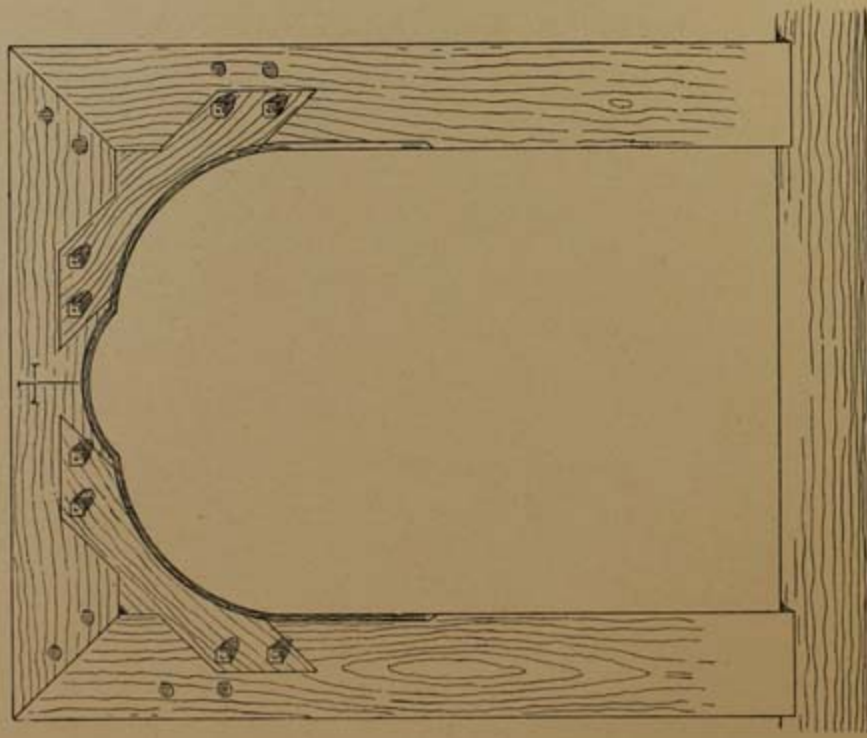
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

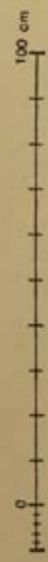
ORAWA

TABLICA XV

57

58

ST. BARABASZ

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

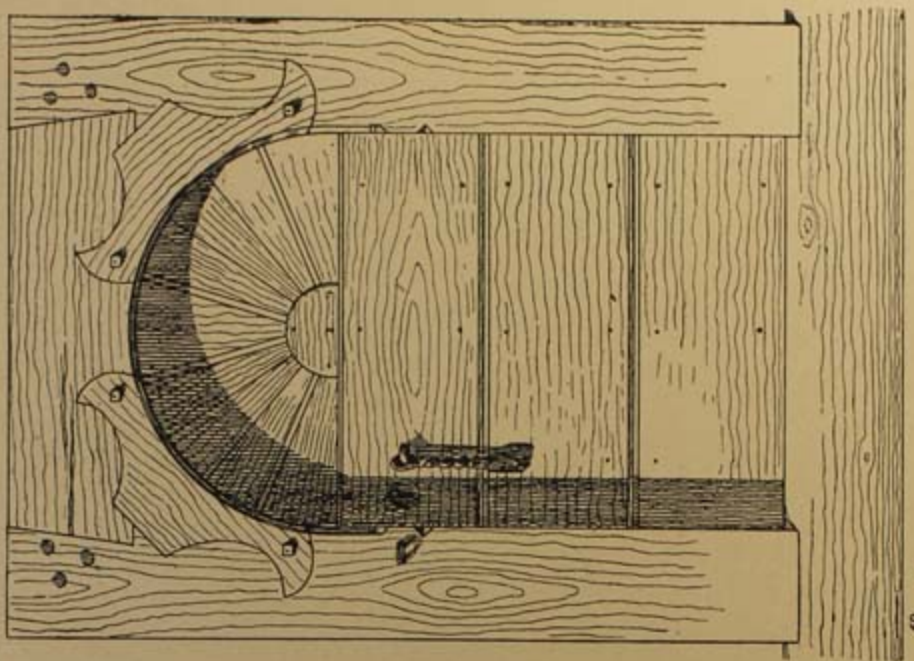
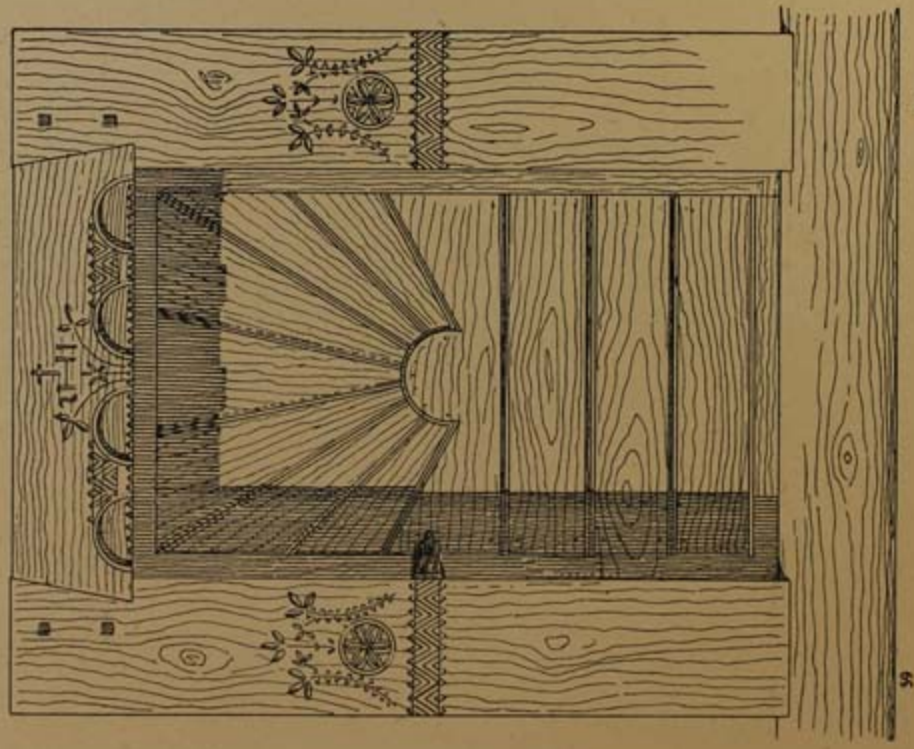
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XVI

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

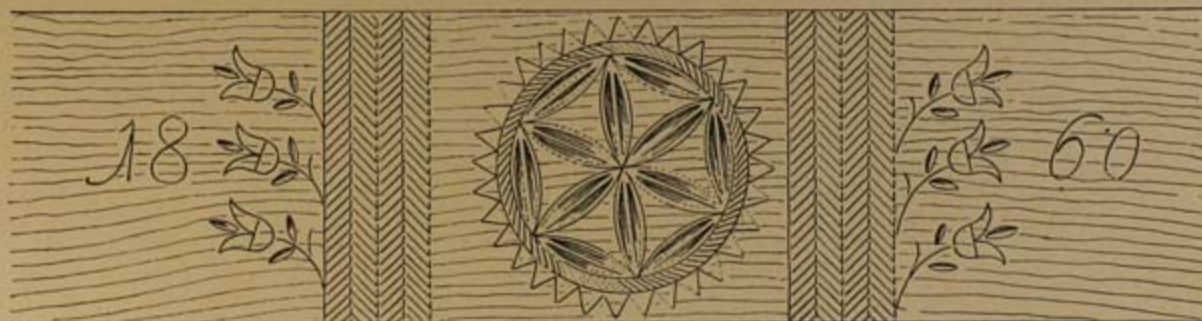
PEASANT ART IN POLAND

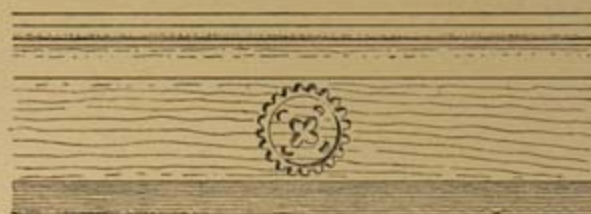
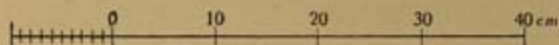
62

63

64

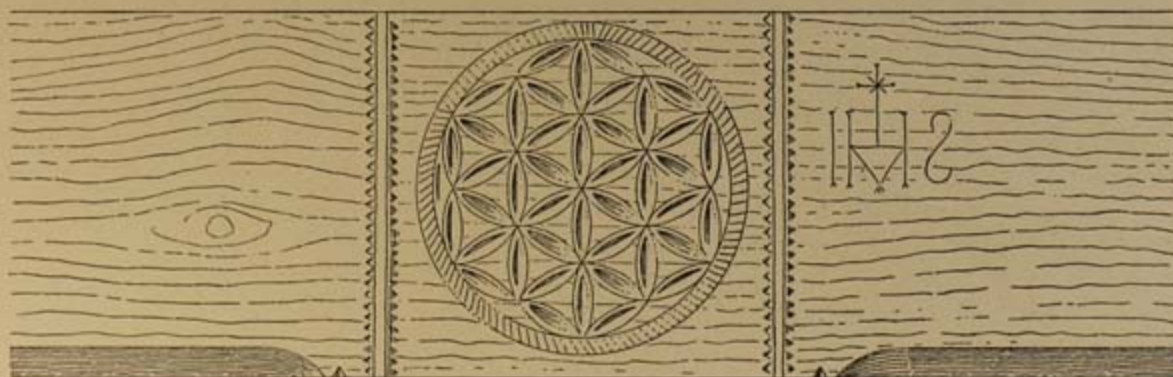
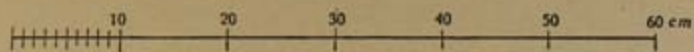

66

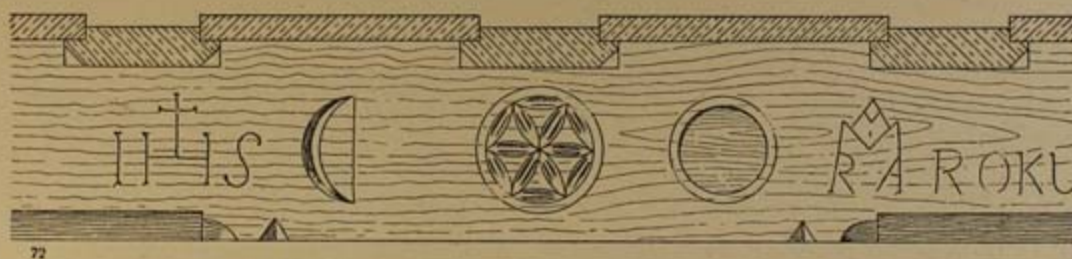
67

68

69

74

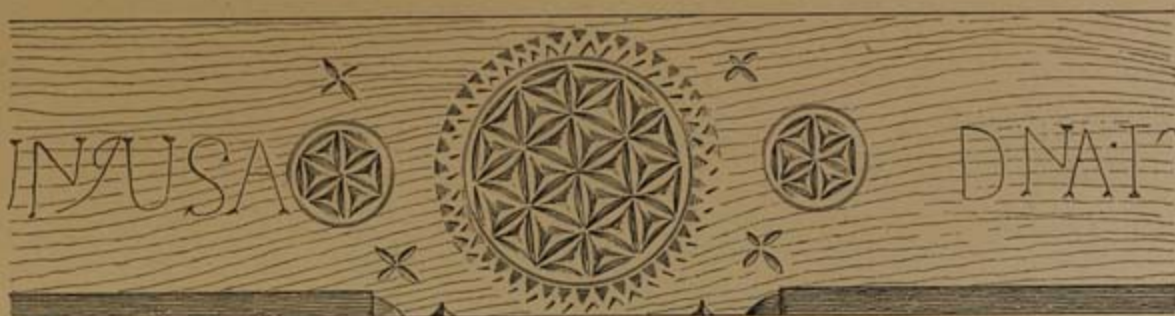
75

76

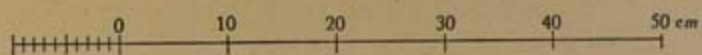
77

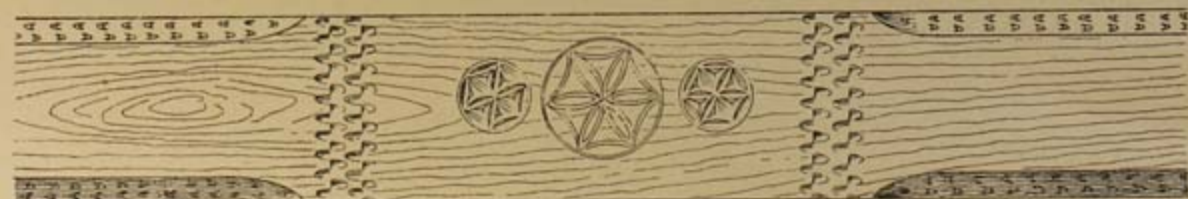
78

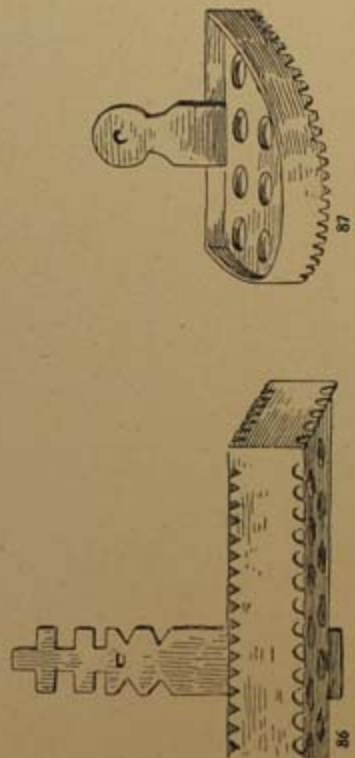
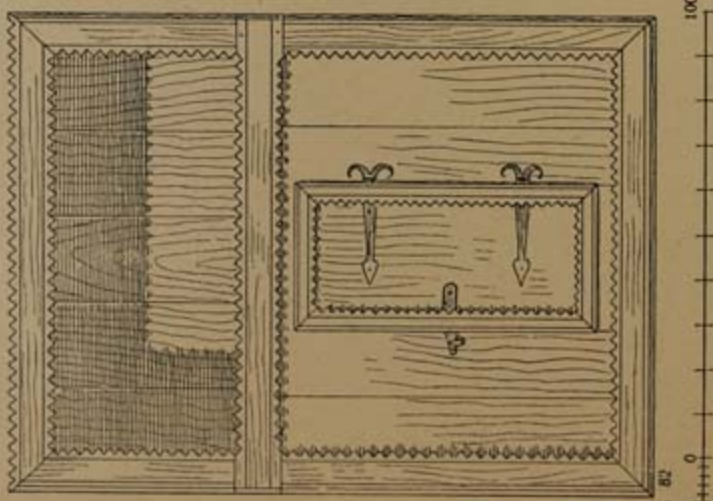
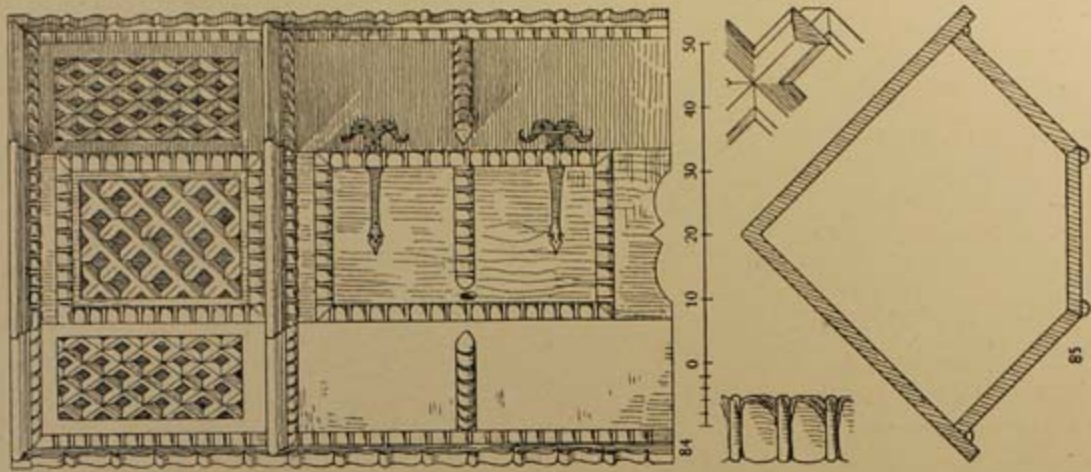
79

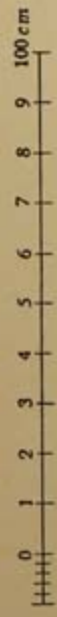
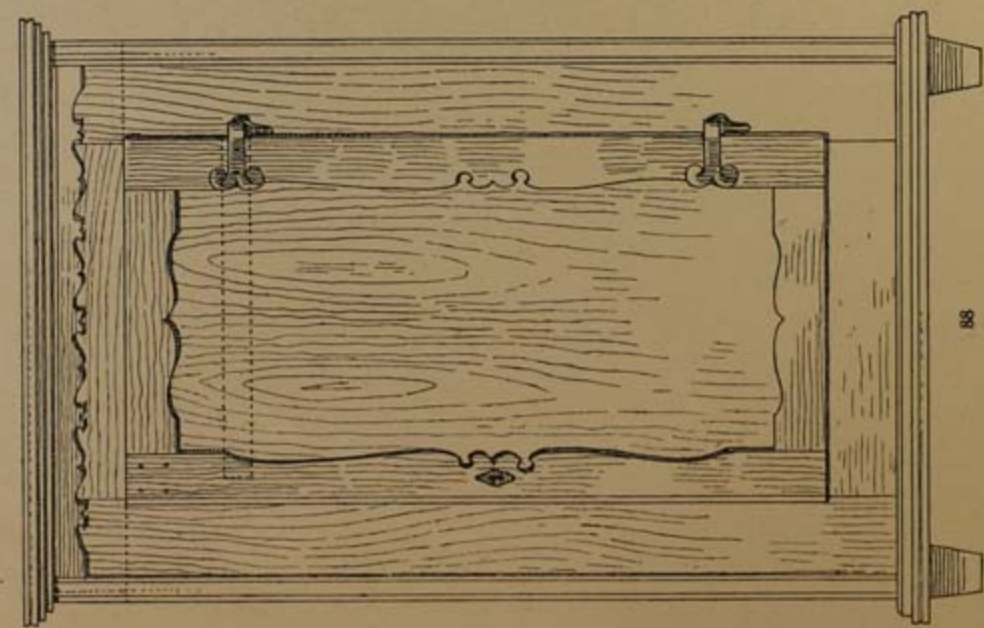
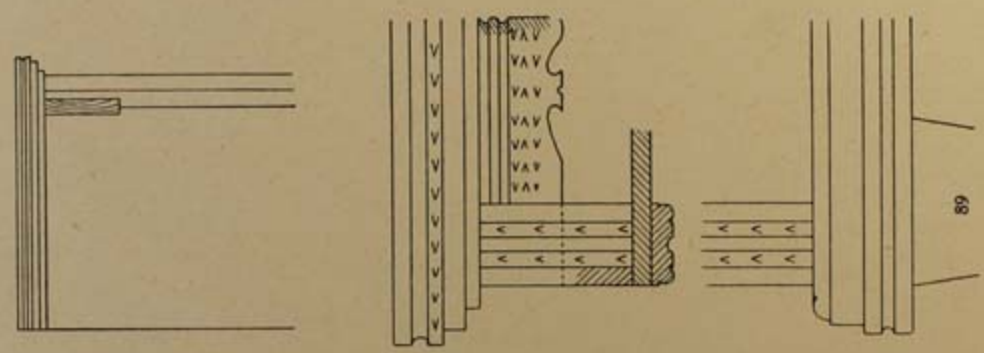
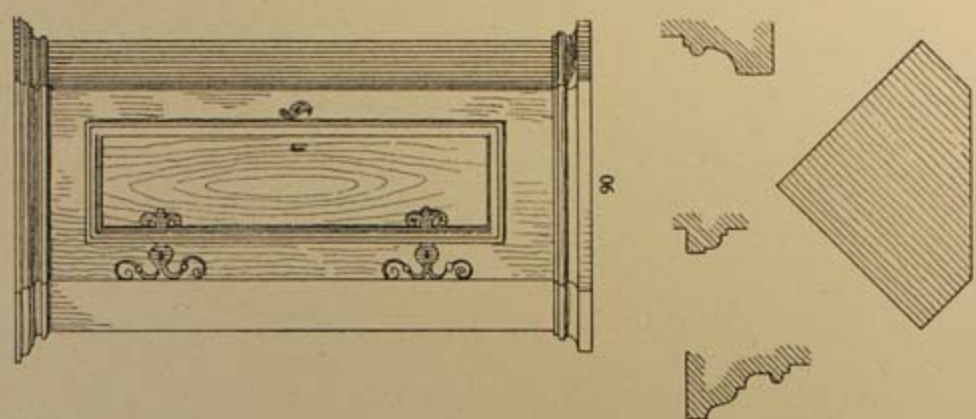

80

81

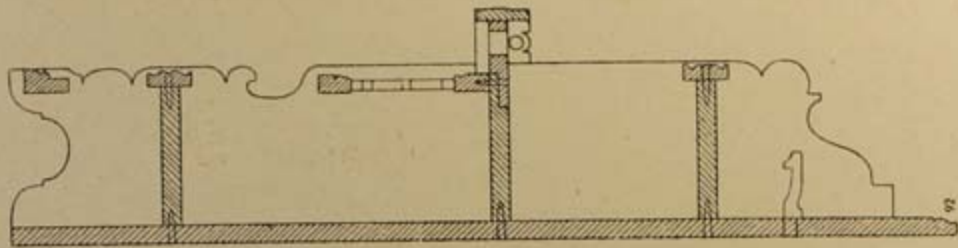
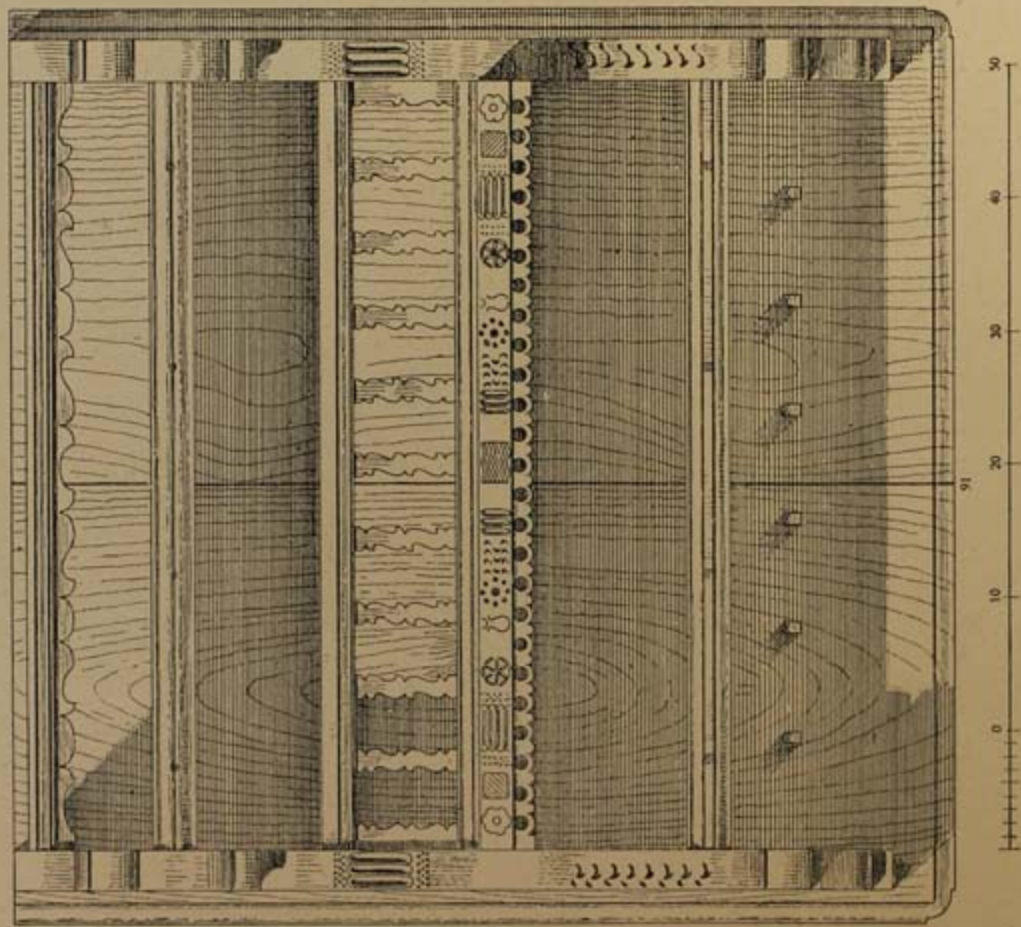

ST. BARABASZ

ORAWA

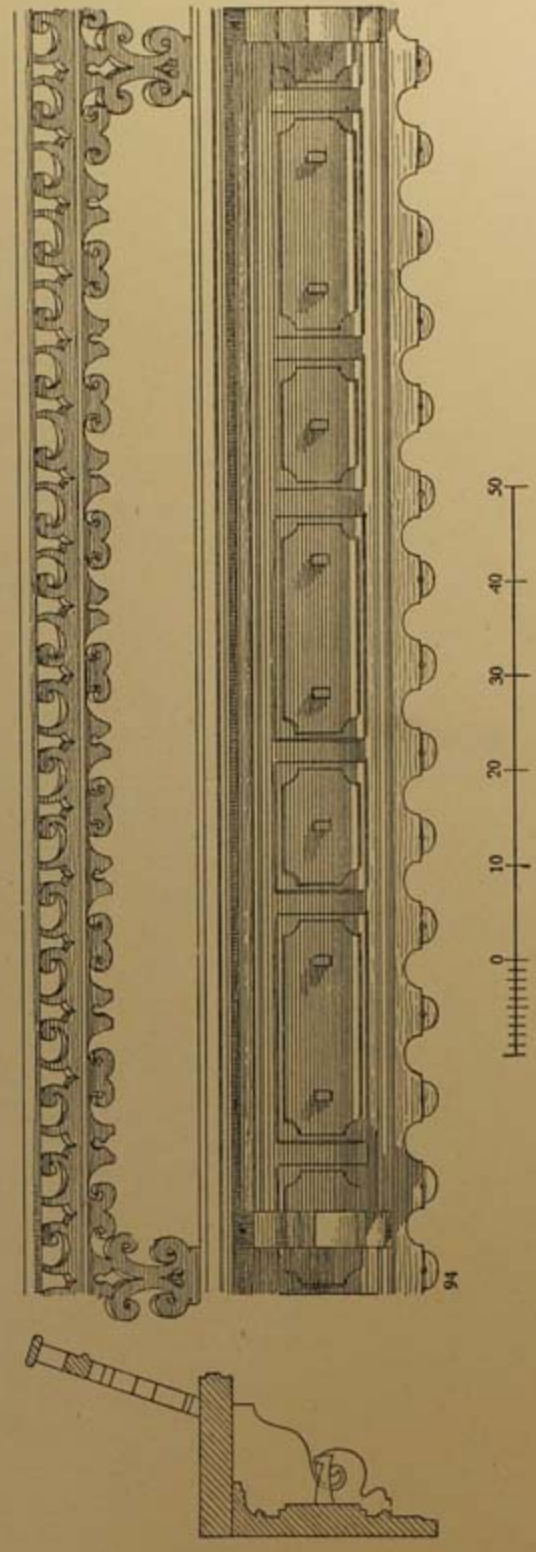
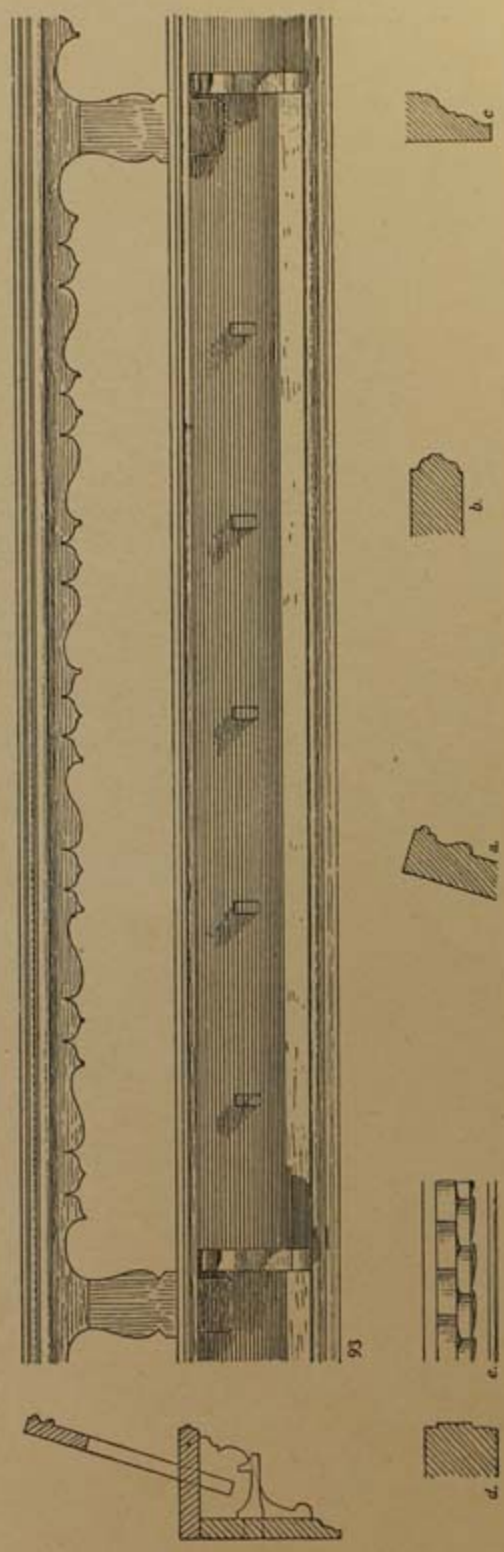
TABLICA XXIV

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

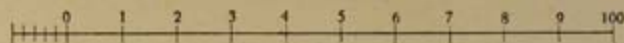
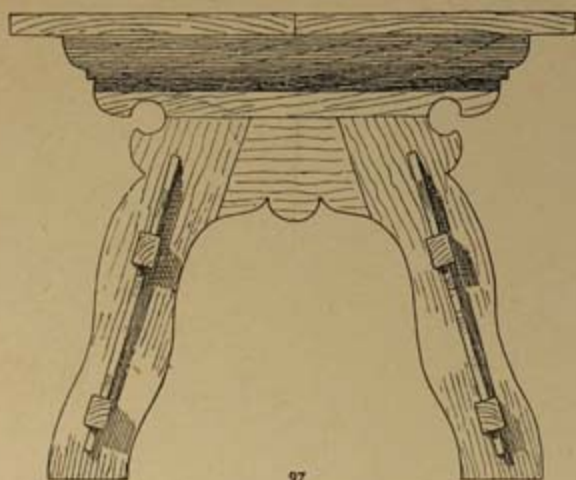
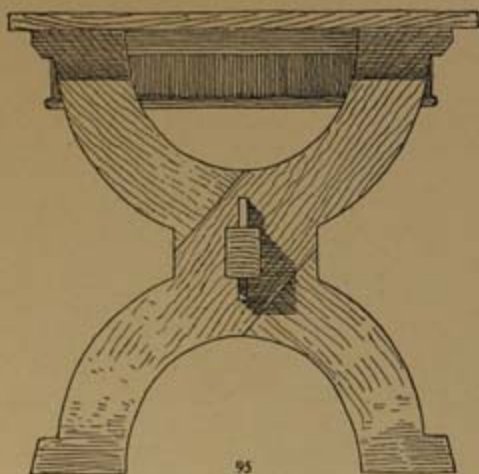
PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XXVI

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

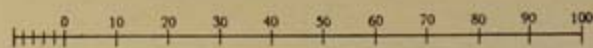
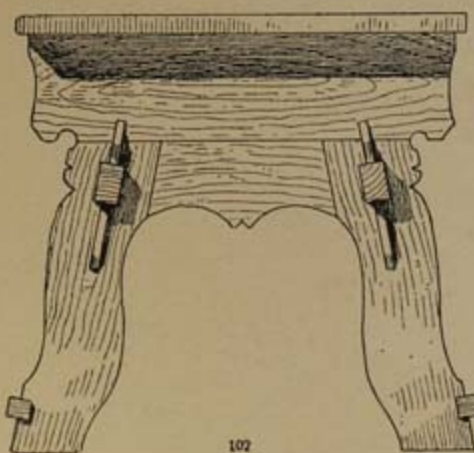
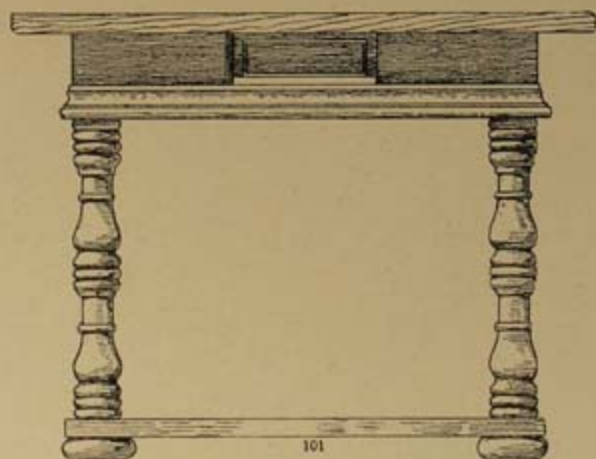
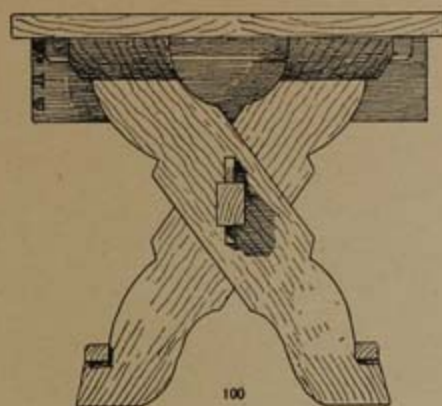
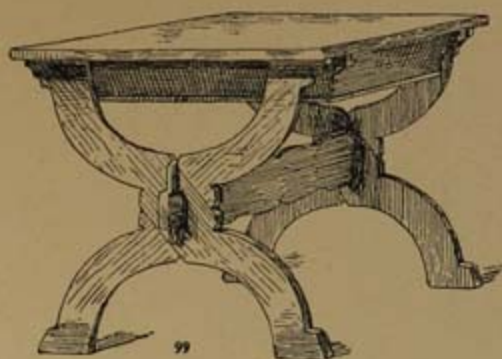
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

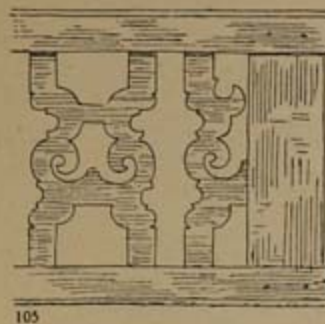
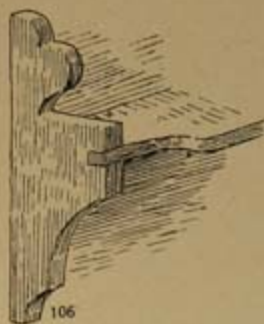
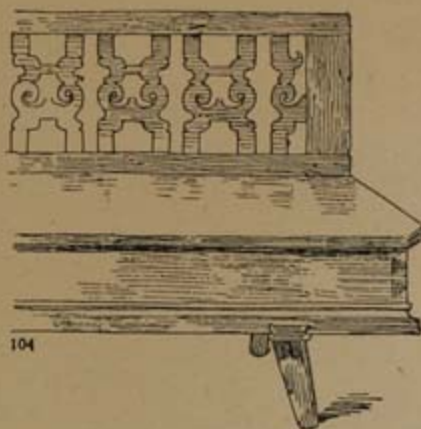
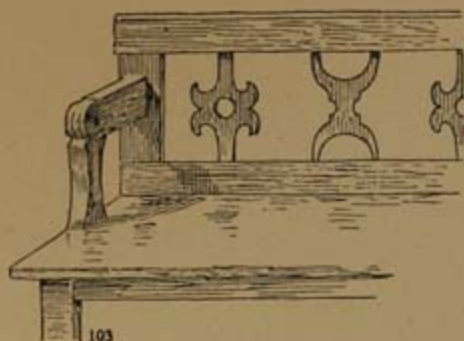
TABLICA XXVII

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

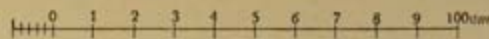
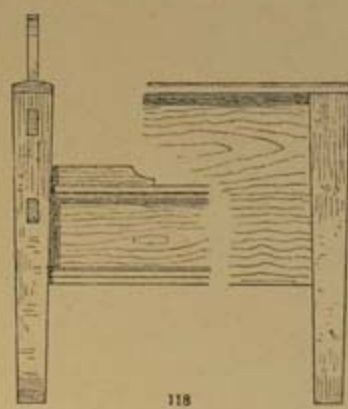
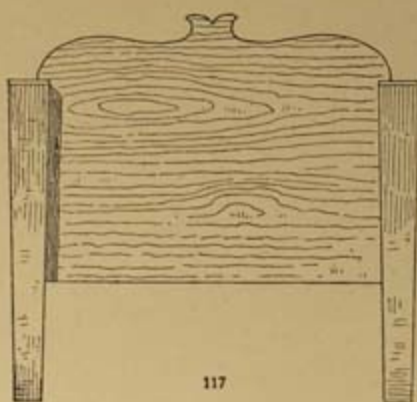
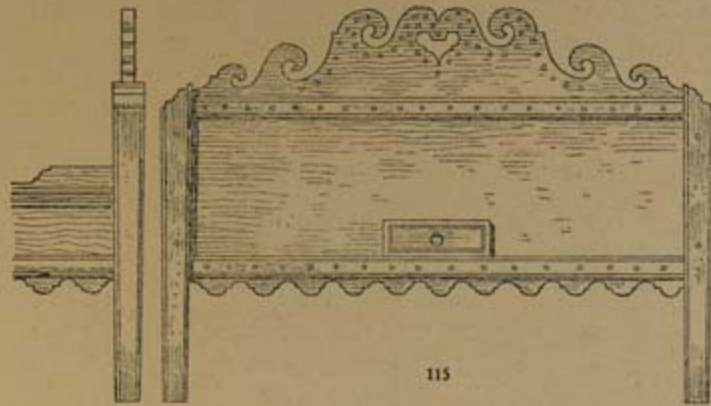
PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XXIX

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

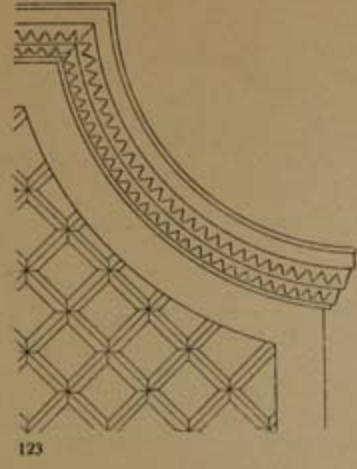
PEASANT ART IN POLAND

121

122

123

125

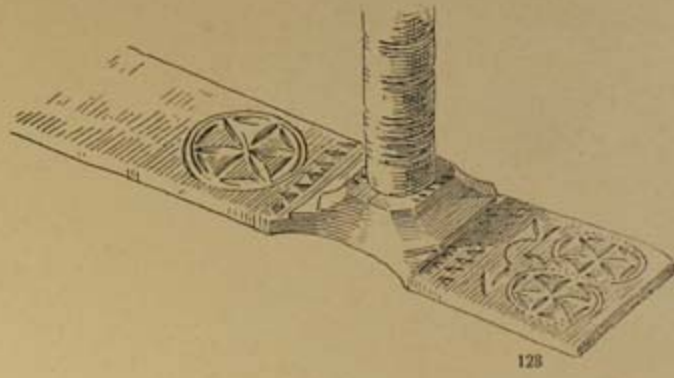
124

126

127

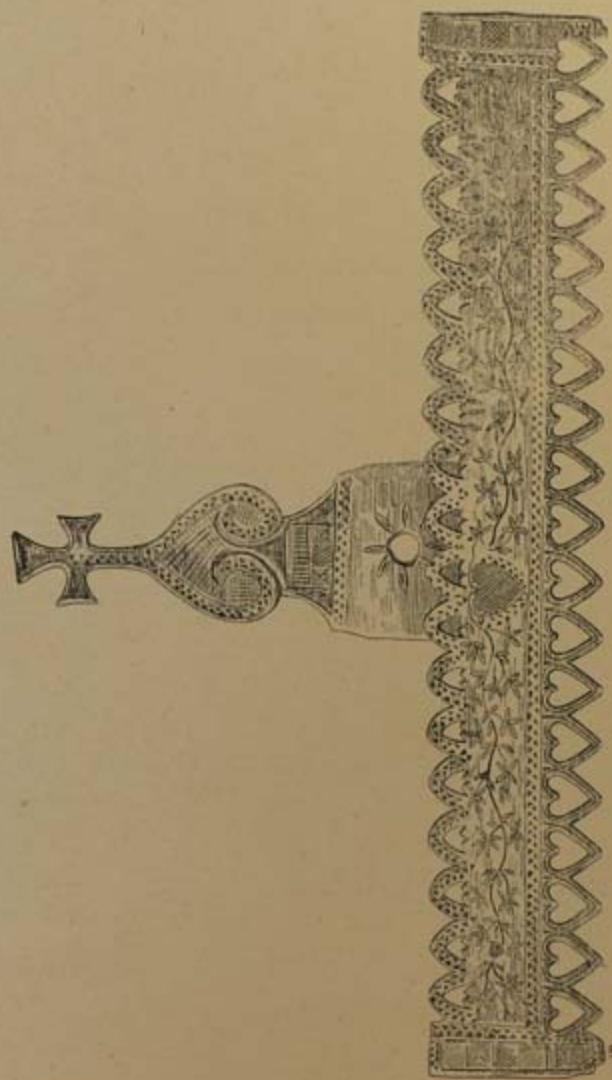

128

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XXXI

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

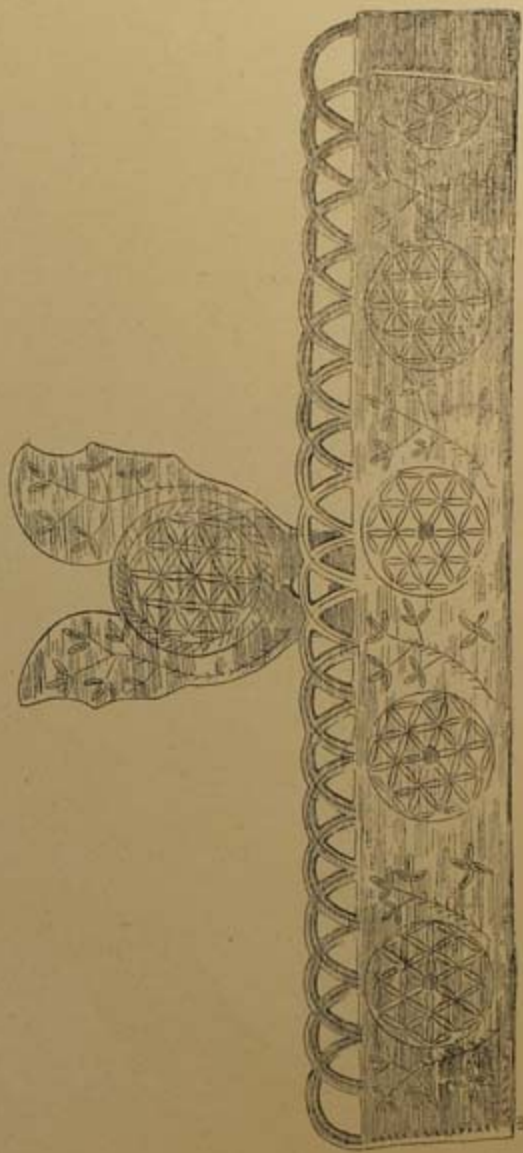
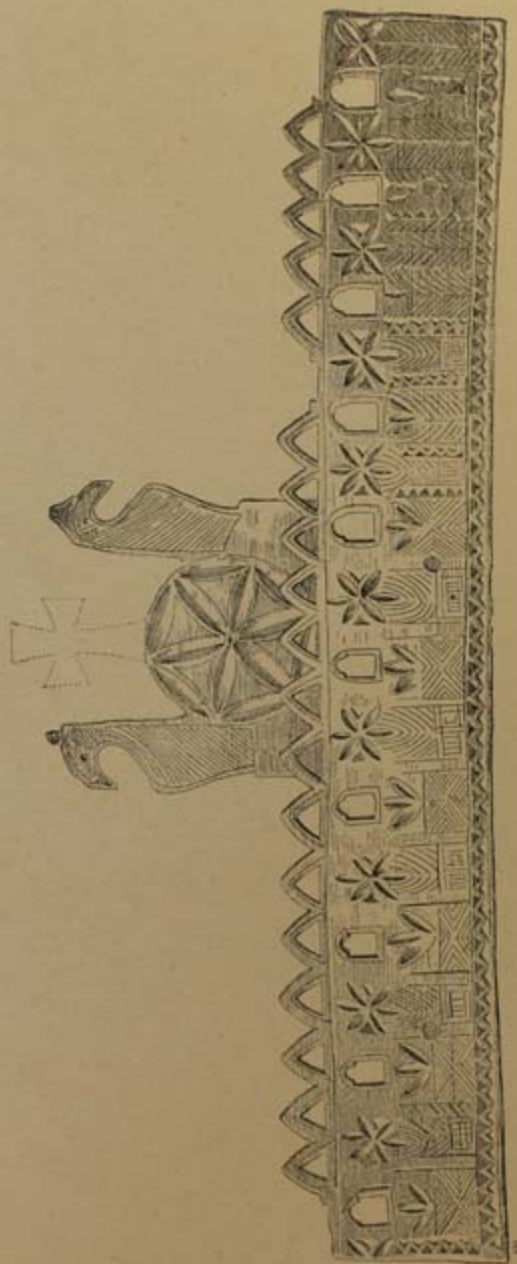
SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

ST. BARABASZ

ORAWA

TABLICA XXXII

L'ART PAYSAN EN POLOGNE

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

PEASANT ART IN POLAND

35.0001
35-2

ST. BARABASZ

SZTUKA LUDOWA NA PODHALU

CZĘŚĆ I i II

SPISZ I ORAWA

KSIAŻNICA-ATLAS — LWÓW-WARSZAWA

ST. BARABASZ

SPISZ I ORAWA

K S I A Ź N I C A - A T L A S

ZJEDNOCZONE ZAKŁADY KARTOGRAFICZNE I WYDAWNICZE

TOW. NAUCZ. SZKÓŁ ŚREDN. I WYŻSZ., SP. AKC.

LWÓW — WARSZAWA

1928

Babiogórski Park Narodowy
BIBLIOTEKA
nr inw. 910

498

KLISZE, SKŁAD I DRUK WYKONANO W ZAKŁADACH GRAFICZNYCH S. A. KSIĄŻNICA-ATLAS
WE LWOWIE

SPISZ

Sztuka ludu polskiego rozwijała się od wieków, tkwiła w ludzie od początku jego bytu, zanim jeszcze historia pierwsze wzmianki o istnieniu tego ludu podała. Zdolności artystyczne względnie zdobnicze są u ludu naszego silnie rozwinięte, przejawia się to zwłaszcza w strojach, zdobieniu sprzętów domowych, ceramice, budowie chat i kościołów, w urządzeniu ich wnętrza, ołtarzach i ławach kościelnych, które są przeważnie utworami ludowymi, w obrusach i haftach kościelnych, a zwłaszcza w krzyżach i kapliczkach przydrożnych, których napewno żaden artysta cechowy lub miejski nie tworzył.

Z żalem przyznać należy, że to zamiłowanie do zdobnictwa w niektórych okolicach naszego kraju zanika. Przyczyny tego są różne. Zmienione warunki życiowe, powstawanie fabryk, które zatrudniają ludność okoliczną od wczesnej młodości, absorbują jej czas doszczętnie, tworzą z ludzi maszyny, przytępiają umysł i ogłupiają do tego stopnia, że poza wypoczynkiem po pracy, o niczym więcej myśleć oni nie są w stanie.

Emigracja do Ameryki działa na ich twórczość równie niekorzystnie, z tą jednak różnicą, że wyrabia pewną przedsiębiorczość i chęć szybkiego zysku, ale zato pozbawiła całe okolice naszego kraju strojów ludowych, przyzwyczajwszy ludność do ubierania się w międzynarodową tandetę.

Okolicą, gdzie stosunkowo najwięcej przechowało się okazów sztuki ludowej, jest Podhale.

Podhale w ściślejszym znaczeniu, są to okoliczne wsie, położone u stóp gór tatrzańskich, zamieszkałe przez ludność góralską. Górale ci trudnią się uprawą jałowej roli, chowem bydła i owiec, które z wiosną wypędzają w góry na paszę na polany zwane halami, i stąd powstała nazwa Podhala. Z czasem tę nazwę rozszerzono na całą okolicę, okrążającą na kilka mil wokoło Tatry.

Ludność góralska męska podczas paszenia bydła w lecie, a zwłaszcza w zimie, gdy niema wiele zajęcia przy gospodarstwie, posiadając dużo czasu wolnego, zajmowała się zdawna wyrabianiem z drzewa przedmiotów dla domowego użytku i z zamiłowaniem je zdobiła. Stąd powstało mnóstwo artystycznie zdobionych rzeczy, jak łyżniki, kądziele, kołowrotki, magłownice, kijanie do prania chust, sąsieki, półki i t. p.

Do ciesiołki ma ten lud zdolności nadzwyczajne, są to urodzeni cieśle, niema dla nich trudności konstrukcyjnych, którychby nie potrafili wykonać siekierą. Ich domy drewniane są pod względem stosunków i wykonania doskonałe i mają swój odrębny styl. Domy te są budowane na węgiel z płazów, t. j. z drzewa przerznętego wzdłuż

na dwie połowy, przyczem strona wewnętrzna drzewa wygładzona, obrócona jest do środka izby.

Przeciętny dom góralski składa się zwykle z dwóch izb, sieni i komory. Do sieni wchodzi się przez drzwi główne, których obramienie jest szerokie, w charakterystyczny sposób wiązane i łukowo u góry zakończone. Zajmuje ono całą szerokość sieni. W sieni jest drabina, rzadziej schody, wiodące na strych. Po obu stronach sieni są drzwi, prowadzące do izb, białej i czarnej. Czarna jest ta, która służy za kuchnię i równocześnie za mieszkanie. W niej znajduje się piec kuchenny z okapem, sprzęty kuchenne, jak szafka na naczynie, listwa na obrazy, łyżnik, oraz łóżko, ławy, stół, stołek i skrzynia.

W białej izbie jest urządzenie takie same jak w czarnej, brak tylko pieca kuchennego i łóżek. W obu izbach zamiast szaf, wisi u pułapu drążek długi z przyodziewką. Obok mała komórka służy za spiżarnię.

Na domu jest dach dwuspadkowy bez dymników, kryty gontami lub deskami. Ozdobę domu stanowią szczyty dachowe, drzwi i okna przez swoją konstrukcję, czasem ganeczki na słupach.

Typ ten ulega pewnym odmianom, zależnie od tego, czy posuwamy się na wschód, t. j. na Spisz, lub też na zachód na Orawę.

Spisz i Orawa położone u stóp Tatr, stanowiące dalszy ciąg naszego Podhala, zaciekawiały oddawna, tem bardziej, że były niejako odgródzone od nas, znajdowały się bowiem pod innym rządem i trzeba było pewnego uporczywości, aby przedsięwziąć badania tam pod okiem władz podejrzliwych i mówiących nieznanym nam językiem.

Czasem w przejeździe do Bialskich Grot, Szmeksu, lub Zamków Orawskich, widywało się tamtejszych mieszkańców, których strój oryginalny, zwłaszcza kobiecy, pociągał oczy. Wówczas nie marzyło się o tem, z wyjątkiem może kilku jednostek, pracujących nad uświadomieniem tamtejszego ludu w kierunku polskości, że te ziemie mogą nam być kiedyś zpowrotem oddane.

W lipcu 1902 roku odbyłem w towarzystwie profesorów: Romana Zawilińskiego i Kazimierza Nitscha wycieczkę na Spisz. Zwiedziliśmy około 20 miejscowości, prawie samych wsi polskich.

Idąc od Szaflar przez Gronków, przekroczyliśmy rzekę Białkę i zwiedziliśmy Nową Białą, Tryps, Wyżnie i Niżnie Łapsze, Niedzicę, Starą Wieś, Śmierdżonkę z Czerwonym Klasztorem, Haligowce, Rychwałd, Podoliniec, Toporzec, Relów, Hagi, Hanuszowce, Frankową Wielką, Osturnię, Łapszanekę i Jurgów, gdzie przeszedłszy zpowrotem Białkę, znaleźliśmy się znowu na naszym Podhalu i wróciliśmy do Zakopanego.

Wycieczkę tę odbywaliśmy przeważnie pieszo; materiały w zakresie sztuki ludowej spotkałem tam tak wielki, że uwzględniając zmęczenie, spowodowane wydatnym nieraz marszem i brak aparatu fotograficznego, którego nie miałem do swego rozporządzenia, mogłem zanotować zaledwie małą część tego, co widziałem.

Spisz i Orawa przedstawiają dla badacza sztuki ludowej podhalańskiej prawdziwą kopalnię, tak, że bez poznania ich nie można należycie ocenić tego materiału, jaki

mamy po tej stronie Tatr. To, co u nas spotykamy, wydaje się bardzo skromne i ubogie wobec tamtego. Typy domów, dachów, zdobienie szczytów przedstawiają tam większą różnorodność, również zaopatrzenie izb w sprzęty jest bogatsze, zwłaszcza na Orawie.

Na Spiszu uderza natomiast brak pięknych łyżników i ubóstwo ich form. Znajdują się zato często jarmarczne półokrągłe łyżniki, lub też proste; długie deseczki bez żadnych ozdób, z otworami na łyżki (rys. 67, 68, 82). Być może, że łyżniki zostały tam przez zbieraczy wykupione, jak się to i u nas dzieje, a na ich miejsce nie zrobiono innych, niema ich bowiem obecnie kto robić. Emigracja do Ameryki zadaje i tutaj stanowczy cios sztuce ludowej, niszczy ją nieubłaganie. Dotyczy to zarówno strojów, jak i zdobnictwa sprzętów.

Wyjątek pod względem łyżników stanowi Jurgów, gdzie znajdują się jeszcze pięknie rzeźbione, wyrabiane na miejscu łyżniki, o znanym typie jurgowskim (rys. 83, 84).

Znajdujemy natomiast wiele pięknych stołów, zwłaszcza w niektórych wsiach, jak w Haligowcach, Łapszach, Rychwałdzie. Stoły te wyrabiają na miejscu, podobno najczęściej w Giblu. Przedstawiają one różne typy, jak stoły ze skośnymi nogami i wiszącą szufladą, bardzo silne i ciężkie w formach (rys. 74, 76, 77), albo stoły o dwóch nogach (rys. 73, 75), lub też szafkowe (rys. 72).

Niektóre z nich pochodzą z dawnych czasów, jak np. stół w Haligowcach u Zielonki pamięta cztery pokolenia, tamże u Anny Niedowszczyk stół z szafką i toczonymi nogami, jest zupełnie stoczony przez robaki, że ledwo trzyma się w całości. Są także opatrzone datą, jak stół we Frankowej, w domu pod l. 5, który nosi datę 1878 r. i krzyż, wykładany drzewem, oraz ma na nogach przyłączone wypukło rzeźbione barokowe rozety.

Stółków z deskowem oparciem bardzo mało spotykałem, zastępują je zwykłe fabryczne krzesła.

Półki na naczynie (szafki ścienne) są proste i mało zdobione, listwy zaś, t. j. półki na obrazy święte i ozdobniejsze talerze są takie same, jak na naszym Podhalu.

Skrzynie widzi się takie jak w Nowotarszczyźnie, zielono malowane z czerwonymi zdobiami. Skrzynia we Frankowej (rys. 69) jest wyjątkowym okazem, który prawdopodobnie został skądinąd przywieziony, w każdym razie jest to utwór sztuki ludowej i to niepośledni.

Wobec tego, że rząd węgierski nie pozwalał na budowę domów drewnianych, spotyka się tam więcej domów murowanych, niż u nas, z dobudowaną sienią z drzewa i drewnianym, bogato zdobionym szczytem. Widzi się to zwłaszcza w Białej, Podolińcu i Toporcu, gdzie przeważają szczyty łamane.

Szczyt bywa często pięknie zdobiony promieniami, wyrzynanymi w liście i kwiaty (rys. 28, 30), zakończony półokrągłym daszkiem i ozdobiony pazdurem, zwanym tu pachółkiem lub turniczką, noszącym krzyż lub chorągiewkę. Zamiast pazdura bywa często umieszczona deseczka ozdobnie wyrzynana, ze słońcem i promieniami utworzonymi z gwoździ. Takich pachółków możnaby wielką kolekcję zebrać, taka jest ich różnorodność, widać ambicja cieśli zasadzała się na tem, aby się o ile możności nie powtarzać (rys. 2, 3, 7, 9, 15, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 42, 43, 44, 45).

Na dachach są często dymniki, które na Podhalu rzadko się spotyka.

W bramie nad drzwiami i w ścianie szczytowej widzi się otwory dla przepuszczenia światła, rzadko kiedy są to zwykle dziury, starano się je ozdobić, nadając im różne kształty, jak to rys. 11, 12, 13, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41 pokazują.

Wiązanie odrzwi i obramień okiennych jest podobne, jak na naszym Podhalu, okna tu i ówdzie są ozdobione stolarską robotą, jak się to widzi w Nowym Targu (rys. 8).

Gdzie niegdzie zachowała się jeszcze późnogotycka forma zakończenia drzwi i okien (rys. 1, 6, 16).

Sosreby, umieszczone równolegle do okien, są w przeważnej części podobne jak w Zakopanem i w zdobieniu przedstawiają dosyć różnorodności.

Ugrupowanie domów w wielu miejscowościach jest takie, jak np. w Nowej Białej: domy zwrócone szczytami do ulicy, środkiem której płynie potok. Ponieważ parcele są wąskie, przeto budynki gospodarskie buduje się wgłąb parceli i łączą się one z domem mieszkalnym w jeden szereg.

Szerokość ściany szczytowej domu zajmuje wielka izba mieszkalna i sień wjazdowa z bramą i mniejszą w niej umieszczoną furtką. Przez sień wchodzi się wgłębi do małej kuchni, z tej do równie małej izdebki, a stąd do izby mieszkalnej na froncie. Jest to ten sam rozkład, jaki widzimy w starych domach Nowego Targu.

Obok domu znajduje się jeszcze czasem brama wjazdowa na oborę.

Kościół przeważnie murowane, nie przedstawiają większego interesu. Zato kościółek drewniany w Trypsiu jest bardzo ciekawy (rys. 17). Obity gontami do samego dołu, z wieżą nad babińcem, przedstawia typ znany u nas w Polsce z XVI i XVII wieku. Według zapisków kościelnych powstać miał w r. 1567.

Pułap ma płaski z desek obitych listwami, w nawie głównej małe zaskrzynienie, tęczę zaś niema, może została usunięta.

Na ścianach i pułapie są malowane sceny z historii świętej, umieszczone w polach przedzielonych kolumnami, z datą 1647 r. Malowidła te dosyć zniszczone, nie wykazują manieri, noszą charakter XVI wieku.

Drzwi do zakrystji są typowe góralskie, jak również ich okucia.

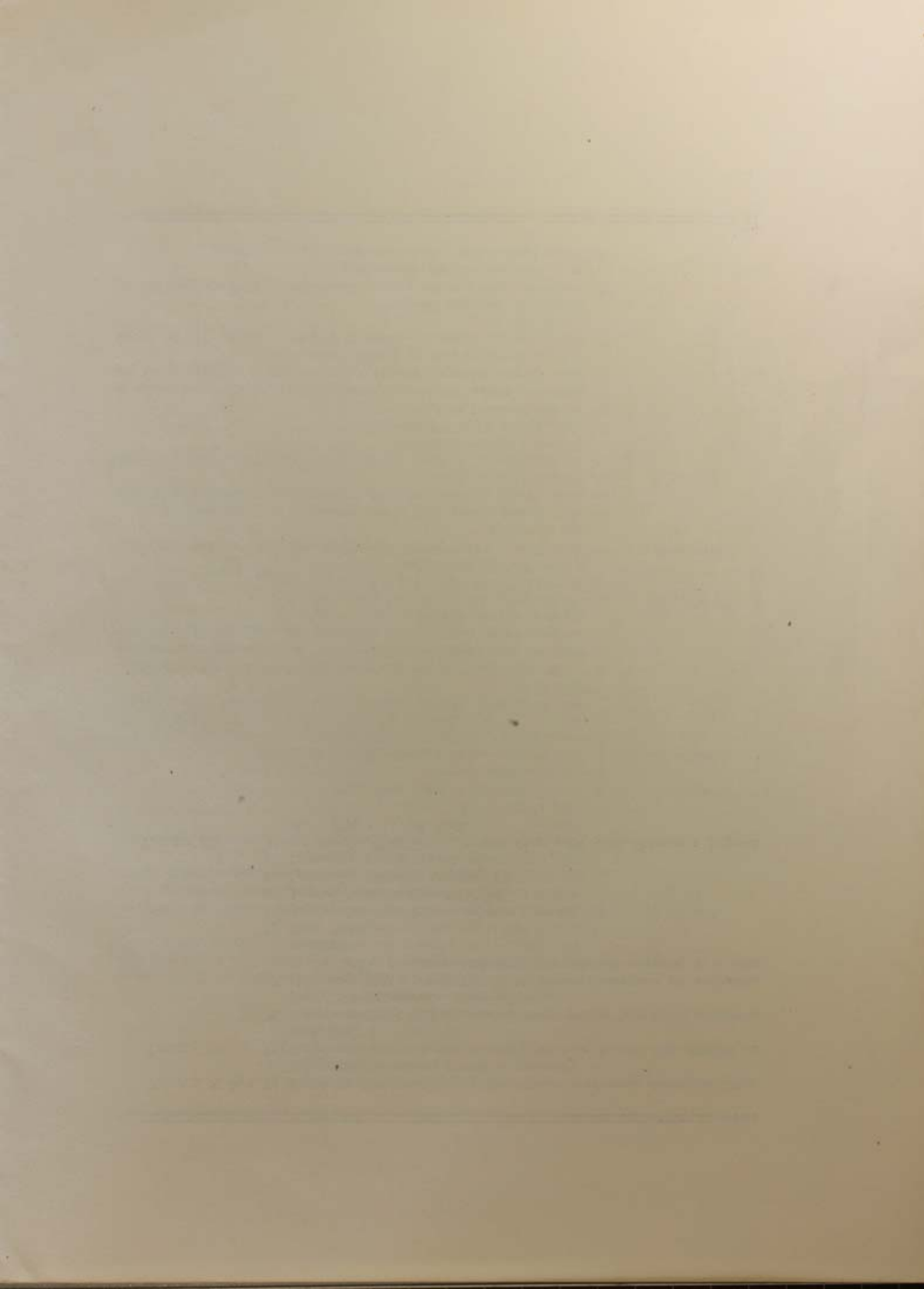
Materiał, w niniejszej pracy podany, jest zaledwo drobną częścią tego, co napotkałem, a nadmieniam, że notowałem przeważnie tylko to, co mi się zdawało odmiennem od rzeczy u nas się znajdujących. Wobec tego, że tych zabytków z każdym rokiem mniej znajdziemy, giną one bowiem bezpowrotnie wskutek zmienionych warunków życiowych i innych przyczyn, należy jak najrychlej zorganizować akcję w celu notowania i robienia zdjęć przedmiotów z zakresu sztuki ludowej na Spiszu i Orawie, z pewnym zgóry zakreślonym programem, zwłaszcza gdy mamy teraz ułatwiony dostęp do tych świeżo odzyskanych ziem.

SPIS TABLIC

- TABLICA I. Rys. 1. Łapszanka. Odrzwia.
 „ 2. Relów. Słońce na szczycie domu.
 „ 3. Relów. Pazdur ze słońcem (pacholek).
 „ 4. Relów. Umieszczenie okien w wykrzesanej ścianie.
 „ 5. Rzepisko. Schody z belek na bagnistem podwórzu domu pod l. 37.
 „ 6. Frankowa Wielka. Obramowanie okna i także odrzwia u Czarnogórskiego.
 „ 7. Hanuszowce. Pacholek na szczycie domu.
 „ 8. Hanuszowce. Gzemsowanie okna.
 „ 9. Hanuszowce. Szczyt domu.
 „ 10. Hanuszowce. Szczegół bramy: słup z zastrzałem.
 „ 11. Hanuszowce. Brama.
 „ 12. Hagi. Otwory nad drzwiami.
 „ 13. Hagi. Otwory nad drzwiami.
 „ 14. Podoliniec. Brama do sieni w domu murowanym pod l. 28.
- TABLICA II. „ 15. Trypś. Pacholek na szczycie domu.
 „ 16. Trypś. Drzwi do zakrystji.
 „ 17. Trypś. Widok kościoła.
 „ 18. Trypś. Zawias drzwi kościelnych.
 „ 19. Wyżnie Łapsze. Zakończenie szczytu.
 „ 20. Wyżnie Łapsze. Słup ganku.
 „ 21. Wyżnie Łapsze. Dymnik.
 „ 22. Wyżnie Łapsze. Szczyt domu z turniczką.
 „ 23. Wyżnie Łapsze. Dźwirze domu pod l. 19.
 „ 24. Wyżnie Łapsze. Turniczka.
 „ 25. Niżnie Łapsze. Dymnik.
 „ 26. Niżnie Łapsze. Zawias drzwi kościoła, na drzwiach data ich pomalowania: 1652.
 „ 27. Niżnie Łapsze. Szczyt domu z turniczką.
- TABLICA III. „ 28. Biała Spiska. Dom organisty.
 „ 29. Biała Spiska. Szczegół szczytu tego domu.
 „ 30. Biała Spiska. Szczyt murowanego domu pod l. 49.
 „ 31. Podoliniec. Dom murowany pod l. 166.
 „ 32—33. Podoliniec. Szczegóły okien strychowych tego domu.
 „ 34. Podoliniec. Dom murowany.
 „ 35. Toporzec. Otwory w szczycie domu.
 „ 36. Toporzec. Szczyt domu pod l. 35 — także belek z datą i nazwiskiem: 1833, Johan Dyrlak.
 „ 37. Toporzec. Otwory w szczycie.
 „ 38. Toporzec. Szczyt murowanego domu pod l. 15.

- TABLICA III. Rys. 39—40. Toporzec. Szczegóły listew tego szczytu.
- „ 41. Toporzec. Otwory w bramie murowanego domu.
- TABLICA IV. „ 42. Wyżnie Łapsze. Turniczka domu (zob. rys. 22).
- „ 43. Biała. Turniczka domu pod l. 49 (zob. rys. 30).
- „ 44. Podoliniec. Turniczka (zob. rys. 34).
- „ 45. Toporzec. Turniczka domu pod l. 26.
- „ 46. Hanuszowce. Okno z zawalonego domu Kaspra Soji pod l. 178 z czarnej bielonej izby. Wobec dłuższego niegdyś sosrębu, izba ta jest późniejsza od niego, a zatem prawdopodobnie i okna są późniejsze, ozdoby na nich o wiele lepiej cięte, niż na sosrębie.
- TABLICA V. „ 47—48. Hanuszowce. Sosrąb z zawalonego domu Kaspra Soji. Końce wychodzą daleko na zewnątrz, data schowana w ścianie, zatem ten sosrąb był poprzednio w izbie większej. Układ desek pułapu zwyczajny na Podhalu, deski z fazami.
- „ 49. Hanuszowce. Sosrąb u Józka Wnęćaka z r. 1800, umieszczony w ścianie okiennej.
- „ 50. Niżnie Łapsze. Spód sosrębu.
- TABLICA VI. „ 51—52. Hanuszowce. Sosrąb z datą 1887.
- „ 53—54. Łapszanka. Sosrąb.
- TABLICA VII. „ 55—56. Jurgów. Sosrąb u Jakóba Binka z datą 1856.
- „ 57—58. Frankowa Wielka. Sosrąb z napisem: ⊕ Sanctus Sanctus Sanctus Dominus ⊕ Deus. Sabaoth Edificavit A. D. Petras 1791. ⊕ Bardzo dobrze zachowany, głęboko rzeźbiony, obecnie wbudowany w ścianę domu jako płaza.
- W domu pod l. 5. jest sosrąb z datą 1773 i napisem: „Błogosław Boże ten dom i tech luzi ktorzi w nim“. Rysunek ozdób ten sam, jak na powyższym sosrębie, lecz mniej zręcznie cięty, pod spodem dwie gwiazdki zwykle, w środku wiatrak w kole.
- TABLICA VIII. „ 59—60. Rzepisko, Sosrąb robiony około 1880 roku.
- „ 61. Rzepisko. Sosrąb wbudowany w ścianę w domu pod l. 37, z datą 1837 i odwrotnie wrytem imieniem Jezus.
- TABLICA IX. „ 62. Biała. Sosrąb z datą 1850 u Simka Bernarcika, tamże łyżnik bez przedniej deszczulki.
- „ 63. Biała. Sosrąb z datą 1875 u Jana Bednarcika w domu pod l. 48.
- „ 64. Biała. Sosrąb w domu pod l. 48, fundował Michał Bednarcik 1828 roku.
- TABLICA X. „ 65. Wyżnie Łapsze. Listwa.
- „ 66. Trypś. Listwa u Andrzeja Gronki. Tamże sosrąb z r. 1822, ze zwykłą gwiazdą i napisem łacińskim.
- „ 67. Biała. Łyżnik u Jana Bernarcika.
- „ 68. Wyżnie Łapsze. Łyżnik.
- „ 69. Frankowa Wielka. Skrzynia u Czarnogórskiego Matyasa, pomalowana na kolor ciemno wiśniowy, wierzch i boki bez ozdób i antab. Tamże jest stół świerkowy, robiony na miejscu z datą 1874 r.
- „ 70. Niżnie Łapsze. Galeryjka listwy u Butarka Jędrzeja. Tamże sosrąb z datą 1807 r.
- „ 71. Haligowce. Galeryjka listwy.
- „ 72. Haligowce. Stół z szafką u Anny Niedowszczyk. Maciutek Józef 60-letni (w r. 1902) pamięta ten stół już jako stary.
- „ 73. Niżnie Łapsze. Stół o dwóch nogach u Butarka Jędrzeja.

-
-
- TABLICA X. Rys. 74. Rychwałd. Stół świerkowy z inkrustowanym krzyżem, robiony w Giblu. Tamże belek środkowy zdobny w gwiazdy.
- TABLICA XI. „ 75. Haligowce. Stół o dwóch nogach u Michała Jurniaka (do Michała na Mościsku).
- „ 76. Haligowce. Stół z szufladą wiszącą, który według twierdzenia właściciela Józefa Zielonki, pamięta cztery pokolenia.
- „ 77. Haligowce. Stół u Józefa Tali. W Haligowcach sosrębów nie widziałem, zwykle belek środkowy ozdobiony jest z przodu napisem, a u dołu gwiazdami.
- „ 78. Biała. Stołek.
- „ 79. Jurgów. Skrzynka ścienna na noże i zapalki.
- „ 80. Jurgów. Szafka ścienna.
- „ 81. Łapszanka. Półka na naczynie.
- „ 82. Łapszanka. Łyżnik. $\frac{1}{2}$ nat. wielk.
- TABLICA XII. „ 83—84. Jurgów. Dwa łyżniki, z tych drugi robił Kuba Skowyrza z Jurgowa około 1892 r. $\frac{1}{2}$ nat. wielk.

ORAWA

Sposób budowania i typy domów orawskich są różne od zakopiańskich, jednak jak to zwykle na pograniczu bywa, spotyka się nieraz tam domy o typie tujejszym, a u nas o typie orawskim. W niektórych miejscowościach panuje zupełna swoboda w układzie budynków na parceli, podobnie jak na naszym Podhalu, gdzie stawiają domy frontem do słońca, w innych zaś, jak w Twardoszynie, Suchej Górze jest pewien rygor w układzie wedle zgóry powziętego planu. Tam z powodu wąskiej parceli, budynek mieszkalny stoi szczytem do ulicy, z nim łączy się stajnia, stodoła, szopa, chlewy i t. p., tworząc długi łańcuch budynków; wzdłuż nich ciągnie się wąskie podwórze.

Ten sposób stawiania domów, zwłaszcza murowanych, ze ścianą szczytową do ulicy, wytworzył na Orawie bardzo ciekawy typ ganeczków, osłaniających wejście do domu od strony podwórza, jak to ma miejsce w Twardoszynie (rys. 14—19). Przedłużony dach nad drzwiami, wspiera się na dwóch słupkach, stojących na murze parapetowym schodów, w którym znów znajduje się wejście do piwnicy.

Każdy z tych ganeczków jest inaczej rozwiązany, lub przynajmniej słupki inaczej wykrzesane, co dodaje wiele uroku budynkom (rys. 14—20).

Przy wstąpieniu na ziemię orawską, zwraca uwagę typ domów z tak zwaną wyżką, znajdującą się pod dachem wzdłuż całego frontu domu. Jest to otwarty ganeczek o niewielkiej wysokości, który czasem bywa zakratowany listwami drewnianymi. Wejście do niego znajduje się zwykle od zewnątrz domu z pomocą przystawionej drabiny, rzadziej ze strychu. Ta wyżka służy do suszenia ziół, lnu, kukurudzy i t. p. (tabl. I).

Domy tego typu spotyka się i u nas we wsiach pogranicznych, jak np. w Toporzysku. W tych domach odrzwia są dosyć wąskie, o pełnym łuku, drzwi szalowane w promienie, których punkt zbiegu znajduje się w punkcie środkowym półkola, (rys. 60), nie zaś poniżej, jak w Zakopanem (rys. 59).

Oprócz tych znajdują się i inne odrzwia kołkowane, o znanym typie podhalańskim (rys. 50), a także i prostokątne.

Jak różnej wielkości bywają otwory drzwiowe, dowodzi zestawienie ich na rys. 50 i 51, gdzie pierwsze wykazują wymiar 115/195 cm, zaś drugie 87/126 cm, oraz na rys. 53, które mierzą 127/157 cm.

W odrzwiach i obramieniach okiennych, fazowanie i wykroje mają nieraz charakter gotycki (rys. 34, 38, 45), co z umieszczoną u góry pułczką o bogatym profilu, tworzy bardzo ładną całość, przypominającą kamienne obramienia drzwi i okien w starych domach w Krakowie i na Wawelu.

Drzwi same są wykonane przeważnie robotą stolarską z wypełnieniami (taflowe), rzadziej ciesielską. We wszystkim znaczą chęć zdobienia, odrzwia nawet zewnętrzne są ryzowane w kwiaty.

Dachy, oprócz szczytowych z małą strzeszką, są także półszczytowe (rys. 8) i łamane (rys. 11, 13). Dymniki są dosyć częste, pazdurów jest wielka różnorodność.

Układ belek w pułapie jest taki sam, jak w okolicy Zakopanego, z wyjątkiem w tych domach, które mają okna w ścianie szczytowej, tam albo wcale sosrębu nie ma, lub też końce jego wspierają się nad oknami i drzwiami.

Zdobienie sosrębów podobne jak na całym Podhalu, wyjątek stanowią sosręby profilowane (rys. 65, — 65 a).

Że rozeta rzeźbiona na sosrębach oznacza słońce, dowodzi sosrąb ze Suchej Góry (rys. 70), gdzie w jej miejscu znajduje się półksiężyc, oraz sosrąb z Chyżnego (rys. 72), mający obok środkowego słońca księżyc w pełni i wietek.

Podnieść należy charakterystyczny typ bramy do obejścia gospodarskiego (rys. 29, 30) z furtką. Bramy takie widuje się często na Orawie. Pochodzenie ich jest prawdopodobnie słowackie.

Dzwonnica wiejska w Witanowej (rys. 27) jest podobna do dzwonnicy w Witowie, tylko posiada w okienkach głośnie.

Kościółek cmentarny w Twardoszynie posiada wokoło chodniki kryte (soboty) z bardzo charakterystycznym wejściem do nich (rys. 21, 23, 24).

Sprzętów roboty miejscowej spotyka się wiele, znaczą na nich umiłowanie ludu do zdobienia. Zwłaszcza listwy, służące do umieszczenia obrazów i cenniejszych naczyń, są piękne i często o dwóch piętach.

Szafki narożne są ozdobione wałkami toczonymi, kratką, profilami, lub kształtnym okuciem. Szafka apteczna u Kapuściaka (rys. 121) jest wykonana z drzewa o pięknych krętych słojach i dobieranych w barwie, z okuciem mosiężnym w dwugłowe orły.

Starych stołów i stołków wiele się znajduje, stołki nie mają jednak tak pięknej formy, jak w okolicy Zakopanego.

Łyżniki są inne, przeważnie ramowe i mało zdobione, co piękniejsze są prawdopodobnie pochodzenia z naszych wsi.

Dom Kapuściaka w Sarniej przedstawia istne muzeum sztuki ludowej, wszystko, co w nim się znajduje, zostało przez Jana Kapuściaka wykonane, począwszy od drzwi, okien, stołów, stołków, ławek, łóżek, listew na obrazy, skończywszy na szafce aptecznej, a wszystko posiada piękno artystyczne.

Z tego wszystkiego widać, że lud zamieszkujący Orawę jest pracowity, posiada zmysł piękna, lubi ozdabiać swą siedzibę i nadawać rzeczom codziennego użytku piękną formę.

SPIS TABLIC

- TABLICA I. Rys. 1. Sarnia. Dom Ignaca Kapuściaka, budował Jan Kapuściak 1859 r.
 „ 2. Szczyt ganku tego domu.
 „ 3. Słup drewniany ganku.
 „ 4. Szczegóły słupa.
 „ 5. Pazdur.
 „ 6. Szczegół wyżki.
 „ 7. Podwilk. Pazdur.
- TABLICA II. „ 8—10. Podwilk. Typy dachów, dymnik.
 „ 11. Sarnia. Dach z łamanym szczytem.
 „ 12. Sucha Góra. Szczyt domu Jana Mamačka.
 „ 13. Twardoszyn. Ściana szczytowa domu.
- TABLICA III. „ 14. Twardoszyn. Ganki.
 „ 15—16. Twardoszyn. Ganek.
 „ 17. Twardoszyn. Głowica słupka.
 „ 18. Twardoszyn. Ganek.
 „ 19. Twardoszyn. Ganek.
 „ 20. Twardoszyn. Słup.
- TABLICA IV. „ 21, 24. Twardoszyn. Kościółek cmentarny.
 „ 22. Twardoszyn. Okno w prezbiterjum, wyrobione z jednej sztuki drzewa.
 „ 23. Twardoszyn. Wejście główne do kościoła.
 „ 25. Twardoszyn. Nagrobek kamienny.
- TABLICA V. „ 26. Čimhova. Szopa z podcieniami.
 „ 27. Witanowa. Dzwonnica wiejska.
 „ 28. Witanowa. Wejście na cmentarz.
 „ 29—30. Witanowa. Brama przy domu leśnego.
- TABLICA VI. „ 31—32. Sarnia. Drzwi wewnętrzne u Ignaca Kapuściaka. Fundował Jan Kapuściak 1859 r.
- TABLICA VII. „ 33. Podwilk. Odrzwia w domu nr. 150 Józefa Jabłońskiego.
 „ 34. Sarnia. Okno od strony izby u Kapuściaka.
 „ 35. Sarnia. Szczegół półki okiennej u Kapuściaka.
 „ 36. Orawka. Szczegół półki nad drzwiami u Jana Bąka. Gwiazdki na gadziku i listwie wypalone stemplem.
- TABLICA VIII. „ 37. Orawka. Odrzwia wewnętrzne, *a* — profil.
 „ 38. Orawka. Okno od wewnątrz.
 „ 39. Orawka. Wieszadło na przyodziewek u Ign. Paniaka.
 „ 40. Ryś. Wypust sosrębu z czarnej izby u Jana Bąka.
- TABLICA IX. „ 41. Orawka. Dźwirze zewnętrzne u Jana Grobarczyka.
 „ 42. Orawka. Dźwirze wewnętrzne u Paniaka, *a*, *b* — profile tych drzwi.

- TABLICA IX. Rys. 43. Orawka. Zawias tychże drzwi, umieszczony z drugiej strony.
- TABLICA X. „ 44. Orawka. Odrzwia wewnętrzne u Grobarczyka.
 „ 45. Orawka. Okno, u Grobarczyka.
 „ 46. Orawka. Szczegół półki okiennej u Grobarczyka.
 „ 47. Orawka. Ryś.
- TABLICA XI. „ 48—49. Jabłonka. Odrzwia wewnętrzne u Józefa Stachulaka.
- TABLICA XII. „ 50. Sucha Góra. Drzwirze zewnętrzne u Jana Mamačka.
 „ 51. Sucha Góra. Drzwirze zewnętrzne.
 „ 52. Ryś.
- TABLICA XIII. „ 53. Sucha Góra. Drzwirze domu zewnętrznego.
 „ 54. Chyżne. Drzwirze stajenne.
- TABLICA XIV. „ 55. Chyżne. Drzwirze wewnętrzne z datą 1826 r.
 „ 56. Chyżne. Odrzwia wewnętrzne u Jana Sobczaka z datą 1871 r.
- TABLICA XV. „ 57. Chyżne. Odrzwia zewnętrzne w domu Gnidy z około 1837 r.
 „ 58. Drzwirze stajenne podwójne, t. j. letnie i zimowe.
- TABLICA XVI. „ 59. Chyżne. Drzwirze u Jury Cyrula.
 „ 60—61. Chyżne. Typowe drzwirze zewnętrzne na Orawie u Sobczaka.
- TABLICA XVII. „ 62—63. Belek pułapu z datą 1859 r.
 „ 64. Podwilk. Sosrąb u Ignaca Biedaka.
 „ 65. Sarnia. Sosrąb u Kapuściaka z napisem: Mayster Johan Szobcsak, mesic oktober dna roku 1859. Rozeta na spodzie sosrębu.
 „ 65 a. Sarnia. Sosrąb. Profil sosrębu.
- TABLICA XVIII. „ 66—67. Sucha Góra. Sosrąb z napisem: Budował Martyn Harmata, r. 1859.
 „ 68—69. Sucha Góra. Sosrąb z napisem: „Fundator Martin Spla, 1865 r.“ Końce ozdobione ząbkami.
- TABLICA XIX. „ 70—71. Sucha Góra. Sosrąb u Jana Santer'a, n. 78.
 „ 72—73. Chyżne. Pułap u Jana Sobczaka, środkowy belek nosi napis: „Fundator Mačo Sopćak IHS IMA roku dna 16 juni 1871“. Gwiazda barwiona czerwono.
- TABLICA XX. „ 74—75. Orawka. Trzeci od okna belek pułapu, zestrugany u góry, u Pawiaka.
 „ 76—77. Orawka. Piąty od okna belek pułapu, wzięty ze starej izby i sfazowany.
- TABLICA XXI. „ 78—79. Orawka. Sosrąb u Jana Bonka z napisem: „aano roku 1842, mesjce Juniusa dna 14, fundatur Jano Kowalcjk“.
 „ 80—81. Orawka. Sosrąb u Józefa Grobarcika z napisem: „roku 1843, dna mesice 27 juliusa fundatur Ignac Grobarcik“. Wstęgi rzeźbione i z tylnej strony sosrębu, ściany izby koloru mahoni (barwione krwią bydłęcą).
- TABLICA XXII. „ 82—83. Sucha Góra. Szafka ścienna u Jana Harmaty.
 „ 84—85. Orawka. Szafka narożna w domu Kosmy Wálka, dawniej Stefana Fifańskiego.
 „ 86. Orawka. Łyżnik (4 rzędy dziur).
 „ 87. Jabłonka. Łyżnik półokrągły.
- TABLICA XXIII. „ 88. Zuberec. Szafa (świerkowa) na leśniarce w Brestowej, robił ją Jan Tarczak z Polhory.
 „ 89. Szczegóły szafy, widok z boku.
 „ 90. Orawka. Szafka narożna.
- TABLICA XXIV. „ 91—92. Orawka. Półka ścienna jaworowa z łyżnikiem, koloru mahoni, ze zbioru St. Barabasza.
- TABLICA XXV. „ 93 a, b, c. Orawka. Listwa u Grobarcika.

- TABLICA XXV. Rys. 94 *d, e*. Sarnia. Listwa u Kapuściaka.
- TABLICA XXVI. „ 95. Chyżne. Stół u Jana Sobczaka.
 „ 96. Chyżne. Stół u Ign. Majera.
 „ 97. Orawka. Stół u Ignaca Szczechura z przed stu lat.
 „ 98. Orawka. Stół u Bąka.
- TABLICA XXVII. „ 99. Podwilk. Stół u Jana Cielucha.
 „ 100. Chyżne. Stół.
 „ 101. Sarnia. Stół u Kapuściaka.
 „ 102. Sucha Góra. Stół u Pikuli.
- TABLICA XXVIII. „ 103. Orawka. Ława z przekładanem oparciem.
 „ 104—105. Sarnia. Ława u Kapuściaka.
 „ 106. Orawka. Ława pod ścianą.
 „ 107. Orawka. Stołek.
 „ 108—109. Chyżne. Stołek u Hubioca.
 „ 110. Orawka. Stołek u Hubioca.
- TABLICA XXIX. „ 111. Jabłonka. Stołek u Józefa Stachulaka.
 „ 112. Podwilk. Stołek u Pieronka.
 „ 113. Orawka. Stołek.
 „ 114. Chyżne. Stołek u Sobczaka.
 „ 115—116. Sarnia. Łóżko u Kapuściaka.
 „ 117—120. Orawka. Łóżko.
- TABLICA XXX. „ 121—125. Sarnia. Szafka u Kapuściaka z drzewa jaworowego z pięknym
 zawitym słojem, politurowana, jako ukucie użyte są orły dwugłowe
 z mosiądzu. Robił ją stary Kapuściak.
 „ 126. Jabłonka. Łyżnik.
 „ 127. Orawka. Okucie zamku z drzwi kościelnych.
 „ 128. Chyżne. Kądział u Hubioca.
- TABLICA XXXI. „ 129. Sucha Góra. Łyżnik u Jana Kadzia, odrobił go Maciej Kadzia ze sta-
 rego 80-letniego łyżnika. $\frac{1}{3}$ nat. wielk.
 „ 130. Sucha Góra. Łyżnik bukowy u Macieja Oklapka (odłamany krzyż).
 $\frac{1}{3}$ nat. wielk.
- TABLICA XXXII. „ 131. Sucha Góra. Łyżnik, robił Maciek Jurysty około 1840 r. $\frac{1}{3}$ nat. wielk.
 „ 132. Sucha Góra. Łyżnik, robił Maciej Santer. $\frac{1}{3}$ nat. wielk.